

het huis van domproost **Cornelis van Mierop**

Kromme Nieuwegracht 66, Utrecht
Onderzoek naar de geschiedenis van perceel,
bebouwing, eigendom en bewoning tot 1884

Afbeelding voorblad: de schoorsteenmantel en de bouwheer.

Colofon

Onderzoek en tekst: Frederike I. Kappers
Uitgavebegeleiding en opmaak: Simon den Daas.

Illustraties:

Het Utrechts Archief: pagina's 1 (de schoorsteenmantel), 5, 9, 10, 16, 17, 22, 23, 24, 26, 28, 29, 32, 33, 34, 41, 42, 44 (boven en linksonder), 45 (boven), 48 (boven)

Dirk van Sichem: tekeningen op pagina's 6 en 7

Frederike I. Kappers: foto pagina 45 (onder), 50

Simon den Daas: foto's pagina 1 (uitsnede Van Mierop), 3, 21, 44 (rechtsonder), 48 (onder), 49

Universiteitsbibliotheek Utrecht: foto pagina 25 en achterpagina

Druk: Graficiënt Printmedia, Almere.
ISSN: 1383-0279

SteenGoed verschijnt drie maal per jaar en is een uitgave van

Lange Nieuwstraat 53, 3512 PD Utrecht;
030 - 2311761; info@umf.nu; www.umf.nu; IBAN: NL70 RABO 0132 6471 68

Het Utrechts Monumentenfonds beheert en restaureert in Utrecht. Draagt u het UMF een warm hart toe?

Als u begunstiger wordt, weet u niet alleen zeker dat u een waardevolle bijdrage levert aan het behoud van het oude Utrecht, u krijgt er ook nog wat voor terug.

Zo ontvangt u de uitgaven van SteenGoed, het jaarverslag en een uitnodiging voor de jaarvergadering. Voor minimaal € 19,- per jaar of € 340,- ineens kunt u begunstiger van het UMF worden.

Inleiding

Het onderzoek naar de geschiedenis van huis en bewoning van het huis Kromme Nieuwegracht 66 te Utrecht is in 2005 uitgevoerd als vrijwilligerswerk voor de in voorbereiding zijnde collectiecatalogus van het Centraal Museum in Utrecht. Het ging om achtergrondgegevens van het huis waaruit S. Muller Fz. in 1884 op de bovenkamer een renaissance schoorsteenmantel met haardstenen had laten verwijderen en in zijn Museum van Oudheden had laten opstellen. Dit bouwfragment was in 1884 geschonken door mr. J. baron van der Feltz te Twello. Met het vooruitzicht van een nieuw nummer met “bijvangst” van SteenGoed leek een geactualiseerde versie van dit onderzoekje een geschikte bijdrage te kunnen zijn. Al snel bleek dat er veel meer interessante en wetenswaardige gegevens te vinden waren dan indertijd boven water gehaald zijn. Het is daarom een volledig nummer van SteenGoed geworden.

Waar komen de gegevens vandaan?

Het is van oudsher de gewoonte geweest bij de verkoop van een huis de eigendomsbewijzen of verkoopakten door te geven aan de nieuwe eigenaar. Meestal zijn deze documenten zoekgeraakt en moet er teruggegrepen worden op de registers van transporten en plechten. In het geval van het huis Kromme Nieuwegracht 66 blijken de eigendomsbewijzen ter gelegenheid van de verkoop in 1884 door notaris J.G. Brouwer Nijhoff aan het archief in Utrecht geschonken te zijn. Omdat het relatief gering van omvang was heeft Het Utrechts Archief het huisarchief ondergebracht bij de Verzameling losse aanwinsten van de gemeentelijke archiefdienst Utrecht (toegang 802) met de inventarisnummers 903-921. Het huisarchief vormt de basis van het verhaal dat in dit SteenGoed verteld wordt. Het houdt op met de verkoop in 1884 omdat het huis toen geen woonhuisfunctie meer had, maar bedrijfspand werd. En dat werd een heel ander verhaal.

De meeste personen in deze studie waren geboren, woonachtig en overleden in de stad Utrecht. Tenzij anders vermeld speelde alles zich af in de stad Utrecht. Om het notenapparaat niet te zwaar te maken, wordt niet verder naar het huisarchief verwezen. De akten bestrijken de periode 1539-1808. Hoewel dit materiaal de hoofdmoot vormde van de geraadpleegde documenten, is toch nog wat verder gezocht. Deze akten worden wel in de noten aangegeven.

Wat bevat het huisarchief?

De (ver)koopakten en testamenten geven informatie over ligging en aantal van de opstallen op het terrein van het huidige Kromme Nieuwegracht 66. Soms staat er iets in over roerende goederen in het huis die wel of niet bij de koop waren inbegrepen.

Enkele overgeleverde akten betreffen regelingen over de waterafvoer tussen de buurhuizen en over veranderingen aan gemeenschappelijke muren en afscheidingen. Wat in het huisarchief ontbreekt zijn stukken over de persoonlijke geschiedenis van eigenaren en hun familie: een eigenaar die door soldaten van Alva op de vlucht werd

Hier en daar wordt in de tekst verwezen naar de publicaties van Nicolaas van der Monde (1799-1847).¹ Hij was uitgever en geschiedkundige in Utrecht. Zijn biograaf Pietersma beschreef hoe Van der Monde in zijn vrije avonden de archieven van de stad bestudeerde. Door zijn nauwgezette en betrouwbare onderzoek werd en wordt hij nog steeds vaak geciteerd.

gejaagd, een ander die op instigatie van stadhouder Maurits na een kort proces werd onthoofd, de feesten van huurder graaf van Tarouca, een dochter die zich liet schaken, een echtpaar dat inkomsten verwierf uit de opiumhandel in de Oost en het verhaal van de sociale stijging van een Amsterdamse koopmanszoon.

Driemaal werd de stad min of meer overgenomen door buitenlanders: van 1568 tot 1573 door de Spanjaarden, in 1672 en 1673 door de Fransen en in 1712 en 1713 door de deelnemers aan het vredescongres. Periodes die voor de eigenaren en bewoners van het huis uiteenlopende gevolgen hadden.

Het huis werd bewoond door bekende personen. De reeks *Utrechtse biografieën* leverde veel details over hun leven op. Iets uitvoeriger wordt ingegaan op leven en werken van Cornelis van Mierop, de stichter van de Mieropskameren. Deze huisjes zijn eigendom van het Utrechts Monumenten Fonds (UMF). Bovendien was hij de bouwheer van het huis aan de Kromme Nieuwegracht. Om de geschiedenis van huis en eigenaren goed te kunnen plaatsen is enige informatie over burens en familie verhelderend. Daar ontkomt ook deze studie niet aan.

Goed om te weten

In 1700 werd in Utrecht de kalenderhervorming doorgevoerd. Soms werden data in oude stijl (OS) of nieuwe stijl (NS) opgegeven. In deze publicatie zijn de data aangehouden die op de originele stukken staan.

De originele bronnen die geraadpleegd zijn bevinden zich in Het Utrechts Archief (HUA): notariële archieven (NA), boedelscheidingen, originele stukken van in de noten genoemde archieven. Van de registers van transporten en plechten (plechten zijn hypotheek) en van de doop-, trouw- en begraafboeken (DTB) werden de klappers geraadpleegd. De kadastrale boekhouding werd geraadpleegd ten kantore van het kadaster te Utrecht.

Feiten waarnaar in de literatuur verwezen wordt zijn niet opnieuw onderzocht.

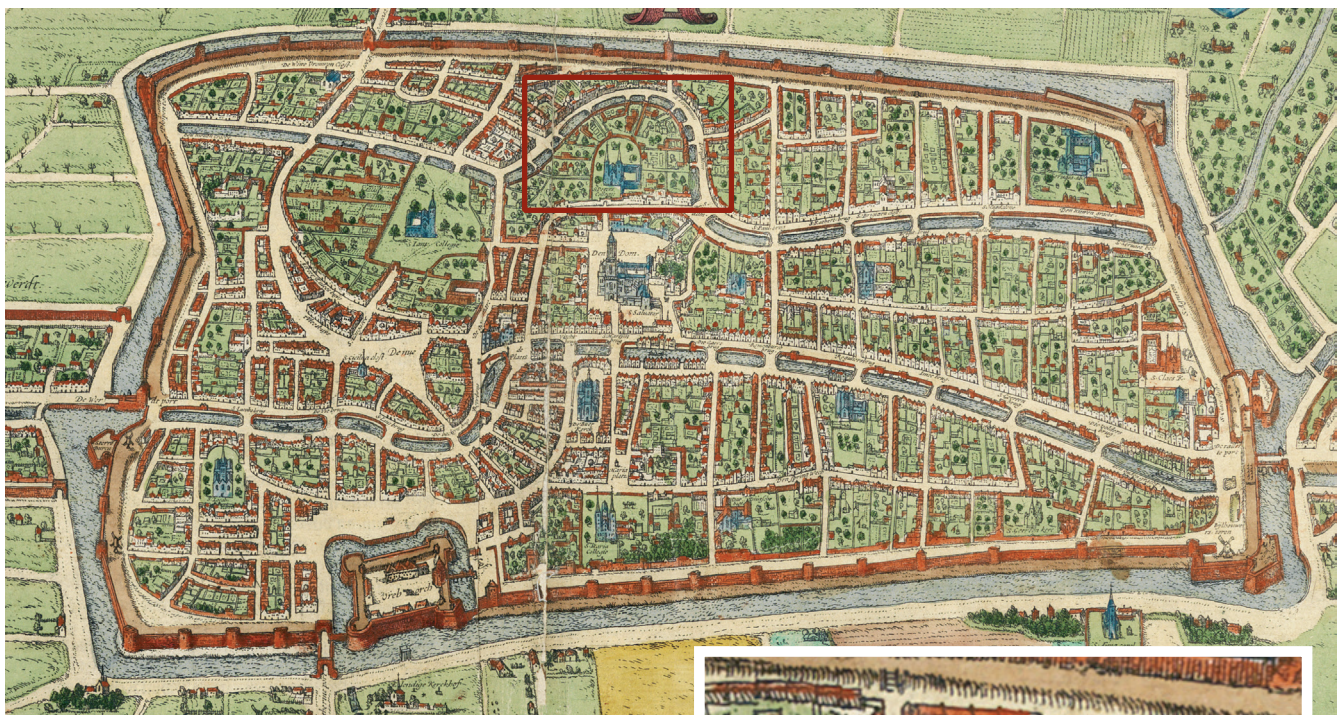
Namen worden in de stukken op verschillende manieren gespeld. Hier moest een keuze gemaakt worden. Als er een handtekening van de genoemde persoon gevonden was, werd diens spelling aangehouden.

Om het notenapparaat niet te omvangrijk te maken zijn de verwijzingen verzameld aan het begin van iedere paragraaf.

Ik ben de dames M. Vulsma-Kappers en H.S. Danner veel dank verschuldigd voor hun hulp bij de transcripties van de oudste documenten. Zij hielpen bovendien bij de interpretatie van enkele oude stukken. Na het inleveren van de tekst kwam de afwerking in handen van Simon den Daas en Dirk van Sichem. Ik heb grote waardering voor hun prestatie.

Ligging en omgeving van het huis

Het huis waarvan hier de historie beschreven wordt ligt aan de Kromme Nieuwegracht te Utrecht tussen Ottone (de verre opvolger van de Hieronymuskerk) en de Jeruzalemstraat. De naam van dit stuk gracht varieerde in de loop der eeuwen en zorgde zo voor verwarring. In het archief van het Domkapittel wordt het stuk gracht in de 14e - 16e eeuw Regenboog achter St. Pieter genoemd of Achter Sint Pieter in de Regenboog, maar ook wel kortweg in de Regenboog of After Sinte Peter. In de akten uit het huisarchief werden de volgende adressen aangetroffen: staende achter an Sinte Heeronimus cloister an de Nieuwe Grafte (1538), opte Nyegraft by Sin-

Boven: uitsnede uit de kaart van Braun en Hogenberg uit 1572 met binnen het rode kader de kapittelkerk van St. Pieter. De gracht rond de immunitet van St. Pieter werd de Regenboog genoemd.

Rechts: uitvergroting van het gedeelte van de Regenboog met de Hieronymuskerk en de Jeruzalemstraat. Het grote huis naast de kerk en de kameren langs de wal zijn herkenbaar.

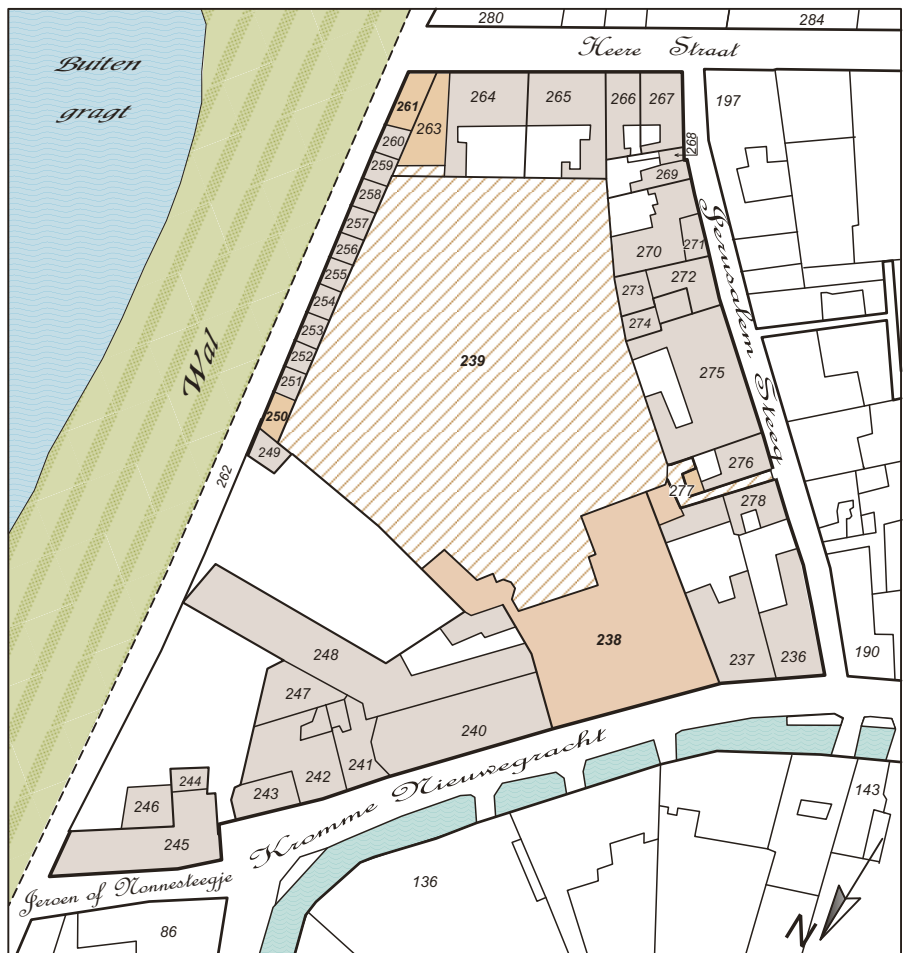

te Jeronimus kerck (1542), in den Regenboog achter Sint Pieter (1582), noordzijde van de Nieuwe gragt genaamd de Regenboog (1698). Bij de verkoop in 1884 was het adres F381 Kromme Nieuwegracht, Regenboog van Sint Pieter. In de notariële akten is het huis door de eeuwen heen makkelijk terug te vinden omdat altijd vermeld werd dat het grensde aan de Hieronymuskerk.

Een enkele maal werd in de literatuur opgegeven dat het huis de naam De Regenboog had, maar dat is een misvatting. De straat werd zo genoemd. De straatnaam moet niet verward worden met de huidige straat genaamd "Achter Sint Pieter" die begint bij de Pausdam en doorloopt tot aan de Domstraat. Van der Monde schrijft in zijn bekende *Beschrijving van pleinen, straten enz.* dat deze straat weliswaar Achter Sint Pieter is genoemd, maar in feite vóór het front van de Sint Pieterskerk loopt. Het stukje gracht waaraan het huis stond, lag in het gerecht van Sint Pieter en viel onder de buurtschap De Regenboog. Uit de akte van verhuur in 1538 blijkt dat er toentertijd een boomgaard stond. Deze ruimte is samengevoegd met latere grond-aankopen en tot een ruime tuin gemaakt met koetshuis. Tegenwoordig is die open ruimte er nog steeds, maar nu in gebruik als parkeerplaats.

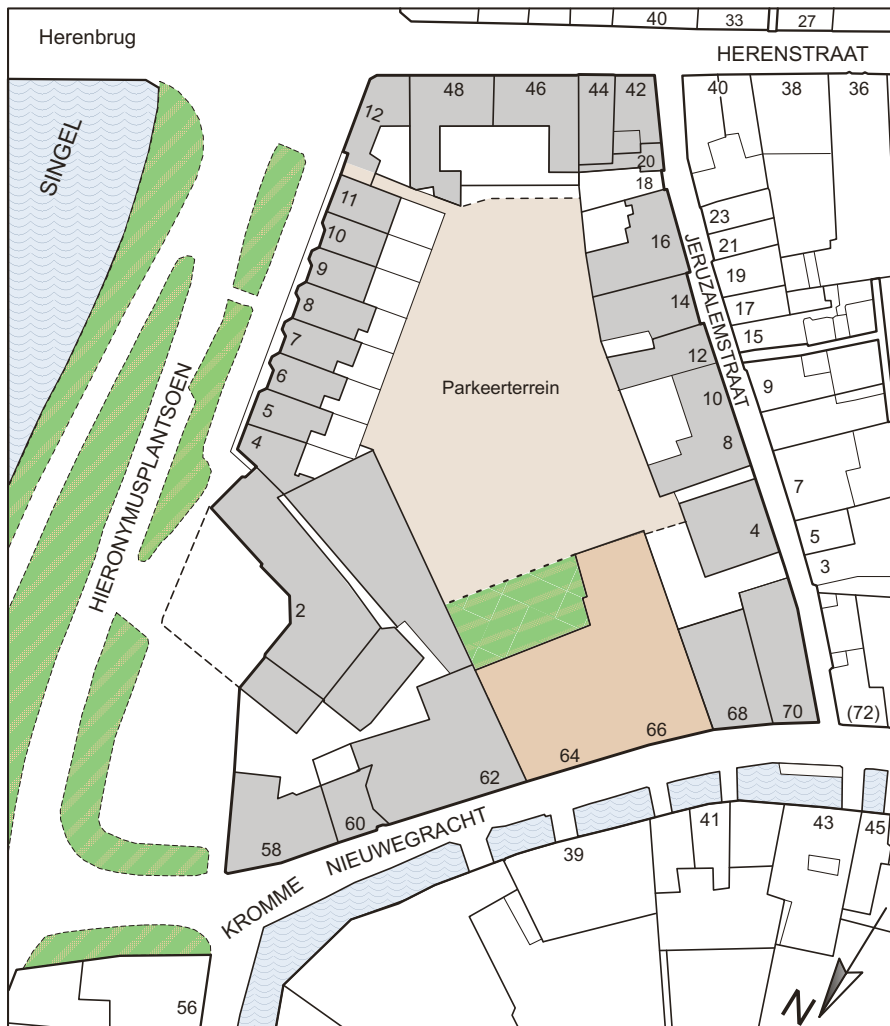
In 1832 werd het huis in het nieuwe kadaster opgenomen onder de kadastrale gemeente Utrecht sectie B nummers 238 en 239. De prozaïsche omschrijving luid-

Tekening naar de Kadastrale minuut van 1832. De bruin gekleurde bebouwing behoort tot het huis (ook de drie kameren links en rechts van Jans kameren van der Meer). Het bruin gearceerde open terrein is de tuin van het complex.

de: huis, erf, stallen en tuin. Eigenaar was J.H. van Lynden van Lunenburg. Hij bezat, grenzend aan de noordzijde van de tuin nummer B250, op de hoek van de stadswal en de Heerestraat de nummers B261 en B263 en met een gang vanuit de Jeruzalemsteeg B277. De omvang van het huis bedroeg 8,30 are en van de tuin 34,20 are. In de Franse tijd kregen de huizen per wijk een huisnummer. Aan het eind van de 18e eeuw werd de lege ruimte tussen de kerk en het huis volgebouwd met een stal. Bij de omnummering van 1890 verdwenen de wijk aanduidingen en kreeg de kerk voor het oude nummer F380 het nummer 62, de stal daarnaast had geen oud nummer maar werd nummer 64 en het huis F381 werd nummer 66. In de bevolkingsregisters is zelfs helemaal geen stal terug te vinden. Vanaf 1890 tot 1912 werd op nummer 64 een pakhuis genoteerd. Na alle verbouwingen die sindsdien zijn uitgevoerd is 64 een onderdeel geworden van 66 en aan de buitenkant niet meer als apart huis herkenbaar. In 2013 waren beide nummers als één nummer in het kadaster opgenomen: B4751.

De spelling van de namen van de Jeruzalemstraat en de Herenstraat veranderde in de loop van de tijd: in 1832 was de spelling nog Jeruzalemsteeg en Heerestraat; in de verkoopakte van 1884 was de spelling Jeruzalemsteeg en Heerenstraat.

Plattegrond van de toestand in 2014. Het grootste deel van de tuin hoort niet meer bij het huis en is parkeerterrein geworden.

Eigenaren

Kromme Nieuwegracht 66

? -1451	Jan van der Meer
1451-?	Oedel, weduwe van Jan van der Meer
? - 1523	Abraham van Leeuwenberch
1523 -15?	Heynrick van Leeuwenberch
15? -1542	Aelbert van Leeuwenberch en erven
1542-1572	Cornelis van Mierop
1572-1583	executeurs-testamentair van Cornelis van Mierop
1583	Bestuur en broeders van het Weeshuis
1583-1599	Hubert van Buchel
1599-1604	executeurs-testamentair Hubert van Buchel
1604-1621	Jacob Mom
1621-1663	Anna Mom (dochter van J. Mom)
1663-1682	Maria van Brakel (dochter van A. Mom)
1682-1697	Assuerus Hendrick van Spangen (kleinzoon van A. Mom)
1697-1720	Pieter Haack de Jong
1720-1725	erven Pieter Haack de Jong
1725-1734	Everard de Beer
1734-1739	Hillegonda van Sijpesteijn, weduwe van E. de Beer
1739-1762	Jacob van Berck
1762-1765	Suzanna le Leu de Wilhem, weduwe van J. van Berck
1765-1788	Gerard Maximiliaen Taets van Amerongen
1788-1808	erven G.M. Taets van Amerongen
1808-1854	Jan Hendrik van Lynden van Lunenburg
1854-1860	Constantia en Elisabeth van Lynden (dochters van J.H. van Lynden)
1860-1884	Albertina en Quirina van Swinderen (erven Van Lynden)
1884-1886	Maatschappij tot Nut voor 't Algemeen te Amsterdam

Hierna komt het huis in het bezit van de firma De Weijer en opvolgers.

Het huis van de zielpriesters (rechterdeel van Kromme Nieuwegracht 66)

<i>Eigenaren</i>	<i>Bewoners</i>
? - 1373 Willem Coster	vóór 1373-1399 Hendrik de Vlieger
1373-1548 Domkapittel	? -1548 Cornelis Laer
1548 Cornelis van Mierop; het wordt opgenomen in het linker buurhuis.	

Kadasternummers en huisnummers in 1832

van het huidige Kromme Nieuwegracht 66 met bijgebouwen.

Adres	kadaster	soort	grootte	adres 2014
	1832	bebouwing	are	
F381	B238	huis, erf, stal	8,30	Kromme Nieuwegracht 64-66
F381	B239	tuin	34,20	
F437	B277	huis, erf	0,83	Jeruzalemstraat 4
F449	B261	huis, erf	0,52	Herenstraat 50
F449	B263	koetshuis	1,14	Herenstraat 50
F460	B250	huis, erf	0,35	Hieronimusplantsoen 11

Geschiedenis van huis en erf²

1542-1583

De domproost Cornelis van Mierop kan beschouwd worden als de bouwheer van het huis tegenwoordig Kromme Nieuwegracht 66 te Utrecht. Hij heeft in de periode 1540-1561 verschillende huizen opgekocht en tot één geheel verbouwd. Van deze voorgangers bestaan nog documenten die de geschiedenis tot in de 15e eeuw terugvoeren.

Cornelis begon in 1538 op deze plek met de huur van een huisje van de kanunnik ten Dom Albert van Leeuwenberch. Na vier jaar verwierf hij dit geheel in eigendom. Vervolgens kocht hij in 1546 een huisje van de linker buurman, het Hieronymushuis. In 1548 kocht hij van zijn rechter buurman, het Domkapittel, het zogenaamde huis van de zielpriesters. In 1550 kocht hij een huisje om de hoek in de Jerusalemsteeg. De twaalf godskameren, die naast zijn boomgaard stonden, nam hij in 1561 over van het Sint Barbaraklooster, maar hij mocht ze niet afbreken om zijn tuin te vergroten.

De voorgeschiedenis van deze onderdelen wordt apart besproken in de paragrafen over de familie Van Leeuwenberch, het Hieronymushuis, het huis van de zielpriesters en de godskameren.

Het huis dat de (toen nog) deken van Oudmunster Cornelis van Mierop huurde werd in de onderhandse akte van 28 april 1538 beschreven als *huysinghe, cluys, bongaert, bouhuys*. Het was afkomstig van wijlen Heynrick van Leeuwenberch en stond *achter an Sinte Heeronimus cloister an de Nieuwe Grafte*. Een voorwaarde was dat Albert van Leeuwenberch die *voornoemde huijsinghe wantdicht, dackdicht, sloetvast, glaesdicht, nae gewoente*

Kapel van St Hieronymushuis en de toegang tot de Latijnse school, 1744, door J. de Beijer.

Hieronymuskerk⁴

Naast het huis aan de Kromme Nieuwegracht 66 staat een kerkgebouw dat tegenwoordig in gebruik is als partycentrum onder de naam Ottone. In dit gebouw zijn nog resten aanwezig van de oorspronkelijke Hieronymuskapel. In 1474 had een gemeenschap van de broeders van het Gemene Leven zich aan de Regenboog in Utrecht gevestigd. Zij noemden zich naar hun beschermheilige Hieronymus of Gregoriusbroeders. Zij kochten gestaag omliggend onroerend goed aan en vestigden daar in 1478 een school in. Hier werd humanistisch geïnspireerd onderwijs gegeven. De kapel van de broederschap werd 22 mei 1477 gewijd. Het gebouw werd wisselend aangeduid met kapel of kerk. In 1578 werd de school overgenomen door de stad. Hieruit ontwikkelde zich de Illustre School en later de universiteit. In 1579 werd de kerk bestemd tot Ammunitiehuis, in 1594 tot gehoorzaal voor het Atheneum, maar in 1630 weer tot Ammunitiehuis. In 1707 mocht Nicolaas Chevalier een ruimte in het gebouw gebruiken voor de tentoonstelling van zijn Kabinet van Zeldzaamheden. Nadat het Ammunitiehuis verhuisd was naar de Minrebroederstraat kreeg het gebouw vele functies zoals vergaderplaats van de Directie der Commercie en Assurantie-compagnie. Hierna waren er nog vele andere gebruikers, waaronder de uitbaters van een loterijzaal. In 1809 schonk koning Lodewijk de kerk aan de Remonstrantsche gemeente. In 1885 werd de kerk gemoderniseerd in een neo-stijl.

vandien metten solder die daer noch te maecken es gemaect zijnde op te leveren sal ende zoe onderhouden. Of het een standaard zin was, of dat het huis echt niet solide was valt niet op te maken. In ieder geval zat die zolder er nog niet op. Als Albert in gebreke bleef kon Cornelis de zolder zelf laten aanbrengen op kosten van de verhuurder. Op 16 december 1539 gaf Albert zijn onroerend goed over aan Marie van Haften, weduwe van David van Haerlem en kreeg het vervolgens terug in erfpacht. In de erfpachtbrieven werd alleen gemeld dat huis en hofstede gelegen waren *opte Nyegracht bij Sint Jheronimuskerck daer dat selve kerck voerschreven boven ende die woeninghe van den zielpriesters in den Doem t' Utrecht beneden naest ghelegghen zijn.*

Albert nam een iets uitgebreidere beschrijving op in zijn testament van 25 augustus 1540. Het onroerend goed omvatte een huis met hof, stalling, bouwhuis en boomgaard, met een poort, stalling en bouwhuis in de Winsensteeg (tegenwoordig Herenstraat) en met een poortweg aan de stadswal uitkomende.

Cornelis nam op 14 november 1542 van Marie van Haften alle rechten over die zij op het huis had. Het wordt uit de stukken uit het huisarchief niet duidelijk wanneer Cornelis het volledige eigendom heeft verworven. In een akte van 4 november 1546 verklaarde Cornelis aan Jan Jansz van Delft en zijn vrouw Margriet Gruyters,

Schoorsteenmantel³

Het huis aan de Kromme Nieuwegracht heeft een zekere faam vanwege de schoorsteenmantel die daar op de bovenverdieping aanwezig is geweest. Het is al vaker opgemerkt dat in de 19e eeuw door verschillende liefhebbers van de Utrechtse historie nogal fanatiek restanten van het verleden verzameld zijn. Het ging niet alleen om archivalia, maar ook om oudheden. Hiervoor werd een museum opgericht. Van alle kanten werden stukken aangedragen, die lang niet altijd goed gedocumenteerd waren. In het "Verslag over het voorgevallene in de gemeente-verzamelingen in 1884" staat als aanwinst genoteerd een gebeeldhouwe en gepolychromeerde schoorsteenmantel uit het huis wijk F no 381 op de Kromme Nieuwe gracht, een geschenk van den heer Mr. J. baron Van der Feltz te Twello. De directeur van het Stedelijk Museum van Oudheden, Samuel Muller, heeft dit terstond herkend als een pronkstuk uit de renaissance en het op een prominente plaats in zijn museum opgesteld. Het fries is versierd met de wapens van het echtpaar Jacob Mom en Cornelia van Cuylenburch dat in 1613 het huis ging bewonen. Toch klopte de stijl van de schoorsteenmantel niet met dat jaartal. Het stuk zou zeker driekwart eeuw ouder zijn. En zo kwam hij uit bij Cornelis van Mierop. Waarschijnlijk was het fries voorzien van wapens en heeft de nieuwe eigenaar deze vervangen door die van hemzelf zijn echtgenote. Het is niet bekend wie de schoorsteenmantel heeft gemaakt.

Op grond van kunsthistorische argumenten werd het beeldhouwwerk toegeschreven aan Colyn de Nole, die zich omstreeks 1530 in Utrecht had gevestigd. Hij richtte hier een atelier op waar ook familieleden werkten. Zij zetten de werkplaats na zijn overlijden voort. Het is dus best mogelijk dat niet Colyn zelf maar een medewerker van het atelier de schoorsteenmantel heeft gemaakt.

De schoorsteenmantel wordt nog steeds beschouwd als een topstuk uit de Utrechtse renaissance. De schoorsteenmantel bevindt zich sinds juli 1995 in het depot en is al bijna 20 jaar niet meer te bewonderen. Jammer!

als erfgename van Jacob van Leeuwenberch, haar zoon, 20 goudguldens jaarlijkse losrenten, losbaar met 400 goudguldens, schuldig te zijn als restant der kooppenningen van het huis. Op de akte werd een kwitantie bijgeschreven waaruit blijkt dat de huismeesters van het Weeshuis deze schuld op 25 oktober 1582 hadden afgelost aan Griet Gruters.

In de gerechtsbrief van 12 januari 1546 werd door de procurator van het Hieronymushuis de overdracht aan de domproost geregeld van een huis en een hofstede met erfje, gelegen Achter Sint Pieter. Aan de ene kant daarvan lag de kapel van het Hieronymushuis en aan de andere kant poort en erf van de domproost.

De door Cornelis uitgevoerde bouwactiviteiten zijn deels te volgen aan de hand van enige documenten uit het huisarchief. Bij de aansluiting van zijn huis op de huizen van zijn burens ging de aandacht vooral uit naar regelingen om wateroverlast te voorkomen.

Op 20 januari 1557 kreeg Cornelis toestemming van de broeders van het Hieronymushuis om een galerij van zijn huis naar de librije van de broeders te laten bouwen. Deze bevond zich in de kapel. Omdat de galerij uit zou komen op de plaats waar het orgel stond, moest dat verplaatst worden. De domproost kon daar een ruimte laten maken om te bidden. Hij mocht daar zijn hele leven gebruik van maken, maar na zijn dood moest de galerij van zijn huis naar de kapel weer afgebroken worden. Alle werkzaamheden kwamen voor rekening van Cornelis.

Op 12 februari 1560 sloot hij een overeenkomst met het Hieronymushuis over de verbouwing die hij in 1559 had laten uitvoeren vanaf de oude schuur bij de muur tot aan de gang waardoor hij uit zijn studeervertrek in het nieuwe huis kon komen. Voor die toestemming moest hij 100 carolusgulden betalen. Hij moest beloven dat hij en zijn nakomelingen de goot die daar overheen liep goed zouden onderhouden zodat er geen wateroverlast zou ontstaan. Hoe dit deel van het huis er na deze werkzaamheden precies heeft uitgezien blijft moeilijk te reconstrueren.

Met de akte van 18 december 1548 werd het huis van de zielpriesters het eigendom van Cornelis. Het ging om een huis en hofstede gelegen in de Regenboog, met aan de ene kant het huis van de domproost en aan de andere kant het huis van Gerrit die Boel, vicaris ten Dom. Op het huis werd een rente of oudeigen bedongen om de zielpriesters schadeloos te stellen. Dit oudeigen ging later rusten op het hele complex. Twee jaar later, op 7 september 1550, sloten de beide heren een overeenkomst over de hemelwaterafvoer daar het huis van Cornelis na de verbouwingen hoger was geworden dan het huis van Die Boel.

Op 12 augustus 1550 kocht Cornelis een huis van het Jerusalemconvent in de Gaesbeecksteeg (tegenwoordig Jeruzalemstraat) dat aan de ene kant grensde aan het huidige nr 8-10 en aan de andere kant aan het hoekhuis van de gracht en de steeg.

Cornelis van Mierop had door deze aankopen en verbouwingen uiteindelijk een terrein verworven van ongeveer een halve hectare met aan de grachtzijde zijn vernieuwde, grote huis, in het midden de hof met een boomgaard en terzijde een uitgang naar de Jerusalemsteeg. Tot het complex behoorden ook de langs de stadswal gelegen 12 godskamers uit de 15e eeuw (de Jans Kamers van der Meer). Cornelis bouwde er een extra woninkje bij. Het moet in die tijd een van de grootste particuliere terreinen binnen de stad geweest zijn. Van dit terrein ging in de daarop volgen-

de eeuwen niets meer af, maar wel werd het terrein benut voor de bouw van extra koetshuizen en stallingen.

Na het overlijden van Cornelis op 31 juli 1572 werd het grote leegstaande huis verhuurd aan op de vlucht geslagen kloosterlingen die binnen de stadsmuren een goed heenkomen hadden gezocht.

Het huis van de zielpriesters⁵

In 1548 kocht Cornelis van Mierop het huis van de zielpriesters ter vergroting van zijn eigen huis. Oudere eigendomspapieren zijn niet aangetroffen in het huisarchief van Kromme Nieuwegracht 66. Gelukkig zijn zij in het archief van het Domkapittel wel te vinden. Over dit huis, dat na 1548 onderdeel werd van het buurhuis en niet meer als zelfstandig pand bestond, is de volgende geschiedenis te reconstrueren.

De kanunniken van het kapittel moesten voor hun werk dagelijks in de kerk aanwezig zijn. Frequente afwezigheid maakte al snel de inzet van vervangers noodzakelijk. Er werden daarvoor in 1340 twee vicarissen aangesteld die het ambt van zielpriester bekleedden. Voor hen werden twee dienstwoningen buiten de immuniteit gereserveerd. Het ene huis was gelegen op de Dam (tegenwoordig Pausdam 2-3). Het stond vanaf 1490 tot aan de verkoop in 1551 ter beschikking van de junior zielpriester.

Het andere huis lag aan de Regenboog van Sint Pieter en vormde later de rechterhelft van Kromme Nieuwegracht 66. Dit huis was in 1373 door de Domvicaris Willem Coster (Wilhelmus Conradi; †ca. 1378) aan de Domfabriek gelegateerd. Het werd bestemd voor de twee senior zielpriesters. De ene zielpriester zou het voorhuis bewonen en de andere het achterhuis. Het voorhuis werd al bewoond door de zielpriester Hendrik Vlieger (†1399).

Cornelis Laer was de bewoner toen Van Mierop het huis op 18 december 1548 van het Domkapittel kocht.

Omdat de zielpriesters het huis niet meer konden gebruiken werd ter compensatie op het huis een rente gevestigd van 19 Carolusgulden, losbaar de penning 25. Deze rente ging over op het huis dat ontstond na de verbouwingen door Van Mierop en moest betaald worden aan het Domkapittel. Dit oudeigen werd nog na de opheffing van de kapittels in 1811 betaald omdat de liquidatie ruim vijf jaar in beslag nam. Jan Hendrik van Lynden betaalde in die periode als eigenaar van het huis op de Nieuwe Gracht in de Regenboog jaarlijks f4.18.8. Op 24 juni 1816 kocht Van Lynden het oudeigen af voor f98.10.-. Samen met leges wegens afkoop en het recht van registratie moest hij totaal f101.10.6 betalen.

1583-1604

De executeuren van de nalatenschap van Cornelis van Mierop deden het huis in 1583 over aan het Weeshuis. Wegens gebrek aan contanten werd het huis datzelfde jaar voor f4.000 doorverkocht aan de kanunnik van Sint Marie, Hubert van Buchel. Bij het transport van de verkoop op 10 december 1583 luidde de omschrijving: huis, hofstede met schuur, poort en poortweg met uitgang en ledig erf uitgaande in de Jerusalemsteeg, met kelder en kluisen plus 13 godskamers in de hof langs de stadswal. Er rustte een oudeigen op van f6,95.

1604-1697

Hubert van Buchel woonde in Keulen en liet het beheer van het huis over aan zijn nicht en haar man. Na zijn dood verkochten de executeuren van zijn nalatenschap het huis op 7 december 1604 voor f8.500 aan Willem van Gent, als vertegenwoordiger van zijn neef Jhr. Jacob Mom, ambtman van het Land van Maas en Waal. De

koop prijs werd op dezelfde dag betaald. Het transport, dat pas op 7 december 1613 plaatsvond nadat Jacob Mom zich in Utrecht gevestigd had, gaf een uitvoeriger overzicht van het bezit. Het ging nu om vijf onderdelen:

Aan de Nieuwegracht aan de ene zijde grenzend aan de kapel van het Hieronymushuis en aan de andere zijde aan het huis van de geestelijke Anxilius: *een grote huisjinge, quartier van een huisjinge van den hoff responderende met een groot voorplaetse uijtgaende in de nieuwe grachte.*

Bovendien in de Jerusalemsteeg *an der huisj (aan het huis) mede op den hoff staande met een halve gang mitsgaders een halve put.* Met als burens aan de ene kant Anxilius en de weduwe van Ruijsch Claess, aan de andere kant een nieuw huisje behorende aan het genoemde grote huis. Verder in de Jerusalemsteeg een nieuw huisje met aan de ene zijde een uitgang en aan de andere kant het huis van Adelbaert van Nijenburch (tegenwoordig Jeruzalemstraat 8-10).

Verder langs de Wal bij de Winsesteeg 12 camerens aan een hof. En dan nog aan de Winsesteeg bij de Wal één camer, stalling en schuur, met een grote en een kleine poort. Op het hele complex rustte een oudeigen van f6,19 t.b.v. de heren en vicariën van de Dom en Oudmunster.

Het huisarchief bevat enkele akten waarin vergunning werd gevraagd aan de stad om verbouwingen te mogen uitvoeren. Op 25 oktober 1613 wilde Jacob Mom graag aan de kerkmuur van het Hieronymushuis een galerij met pilaren neerzetten. Dat werd toegestaan. Op 8 september 1617 mocht hij een schoorsteenmantel aanbrengen in het stuk van de gevel van het Hieronymushuis dat grensde aan zijn achterkamer aan de Wal.

Cornelia van Cuylenburch, de weduwe van Jacob Mom, mocht in 1625 in de muur van de Hieronymuskerk ter hoogte van de voorplaats van haar huis een *loods* (bergplaats) aanbrengen.

1697-1725

Het huis bleef via vererving tot 16 januari 1697 in het bezit van de familie Mom. Op die datum verkocht Assuerus Hendrik graaf van Spangen en heer van Ter List, het huis voor f18.000 aan mr Pieter Haack de Jong, raad in de vroedschap. Het transport van de verkoop vond plaats op 7 mei 1698. In de gerechtsbrief stond dat het terrein zich uitstreckte van de gracht tot aan de Heerestraat. De huizen in de Jerusalemsteeg en alle uitgangen en poorten waren er nog, maar de godskameren hoorden er niet meer bij.

Een maand na de overdracht van het huis werd er al met buurman professor Gerardus de Vries een overeenkomst gesloten over de goot tussen beider huizen.

De Jong vond de belasting op zijn schoorstenen, het zogenaamde haardstedegeld, te hoog. In een verzoekschrift aan het stadsbestuur, gedateerd 8 juli 1710, deed hij het voorstel om vier van de zeventien schoorstenen van het grote huis weg te laten breken en één van de zes in het huis in de Jerusalemsteeg. In het grote huis ging het om alle drie de schoorstenen in de orangerie en één op een bovenkamer. Dit werd toegestaan.

Uit de inventaris van de nalatenschap van De Jong wordt duidelijk dat de huizen in de Jerusalemsteeg en de Heerestraat verhuurd werden.

1725-1739

Na het overlijden van Pieter de Jong verkochten zijn weduwe Anna Schade en haar kinderen het huis voor f24.000 aan Everard de Beer, kanunnik en kameraar van het Domkapittel. Het transport vond plaats op 20 december 1725.

De beschrijving van huis en erf was onveranderd, maar er waren een paar nieuwe details. De bewoner van het kleine huisje naast de poort in de Heerestraat op de hoek van de Wal had het recht op gebruik van de pomp op de Wal, mits de helft van het onderhoud gedaan werd. In het grote huis bleef de tinnenkast in de keuken staan, maar de schilderijen, kamerbehangsels en losse ijzeren platen hoorden niet bij de verkoop. Ook hier weer bezorgdheid over de goten die gemeenschappelijk met de godskamers waren. Als er onderhoud gepleegd moest worden aan de godskamers, diende er een behoorlijke toegang gegarandeerd te worden.

1739-1765

Dertien jaar later was wederom een weduwe genoodzaakt haar huis te verkopen. In de akte van 3 en 5 januari 1739 verklaarde vrouwe Hillegonda van Sijpesteijn, weduwe van Everard de Beer, het huis voor f36.000 verkocht te hebben aan Jacob van Berck, raad in de vroedschap van Utrecht.

Het terrein waarop het huis aan de gracht met erf en hof, kelders en kluizen, stal-ling en koetshuis stond, strekte zich nog steeds uit van de Nieuwe Gracht, genaamd de Regenboog, tot aan het einde van de Heerestraat. Voorts waren er de huizen in de Jerusalemsteeg en het huisje op de hoek van de Heerestraat en de Wal. De drie uitgangen waren eveneens aanwezig. De regelingen voor de godskamers golden onverminderd. Nieuw was de medeverkoop voor f9.000 van alle kamerbehangsels uit alle kamers van het grote huis, een los geel damasten behangsel, alle vloertapijten en zeildoeken op de vloer, alle *schasnette* voor de glazen (schermen voor de ramen), de twee geschilderde horren voor de glazen in het salet, alle gordijnen met bijbehorende vallen voor de deuren, alle schilderijen en spiegels voor de schoorstenen en boven de deuren, behalve de schildering voor de schoorsteen in de achter eetkamer. De tinnenkast in de grote keuken hoorde er bij, evenals staande en liggende platen, de zitbank in het voorhuis, de orangerie met alle bomen en andere gewassen, behalve een camfer- en vier laurierbomen. Alle vazen, pedestallen, bloempotten, *granadiers* (granaatappels) en verdere tuingereedschappen, de broedbakken met de glazenramen en alles wat daar maar bij hoorde. Op 11 april ontving zij de kooppenningen zodat het transport op 23 april 1739 kon plaatsvinden.

Jacob van Berck ging nog hetzelfde jaar aan de slag met verbouwingen. Hij kreeg op 14 september 1739 verlof van de vroedschap in een van zijn woningen, gelegen aan de stadswal en grenzend aan de latijnse school, een schoorsteen aan te brengen in de muur van die school. Hij wilde de pijp van die schoorsteen laten lopen door de schoorsteen van het aangrenzende vertrek in de school. Dit vertrek en de schoorsteen werden namelijk nooit gebruikt. Het jaar daarop wilde hij zijn stal en koetshuis achterin zijn tuin vernieuwen. De regentesse van de *arme cameren*, *gekomen van Mom* gaf op 17 maart 1740 toestemming om de balken in de muur van de kamers aan te brengen. De goot tussen de stal en de huisjes moest ten eeuwigden dage door de eigenaar van de stal onderhouden worden.

1765-1808

Het wordt wat eentonig, maar in 1765 was er al weer een weduwe die het huis verkocht. Susanna Le Leu de Wilhem, weduwe van Jacob van Berck, en haar dochter Maria Constantia van Berck, echtgenote van Rijnhard A.C.W. baron van Heiden, verkochten op 6 februari 1765 het huis voor f46.000 aan Gerard Maximiliaen baron van Taets van Amerongen. Bij deze koop waren inbegrepen de behangsels, staande en liggende platen, vaste spiegels en schilderijen in de schoorstenen en boven de deuren. Maar dat was niet alles. Er bleven wat losse meubels in het grote huis

achter: in het salet het ameublement bestaande uit 24 notenhouten stoelen en een notenhouten canapé met rode zijden damasten zittingen, dito glasgordijnen en *portières* (zwaar gordijn voor een deur), alsmede de vloertapijten, spiegel, zes lusters, de glazen armen voor de schoorsteen en de glazen kroon in het salet hangende. In de eetkamer de glazen kroon, het buffet van cederhout, de *damspiegel* (= penantspiegel) met de *slingerarmen* (waarschijnlijk beweegbare kaarsenhouders) en de slingerarmen voor de schoorsteen. In de gele kamer daarnaast 12 notenhouten stoelen, 2 notenhouten armstoelen en een canapé met gele damasten zittingen en dito gordijnen voor de glazen en de portières. In de concertkamer een vergulde kroon; de lantaarn van de gang, de glazen klokken boven de deuren van de voorkamers, de tinnenkast in de keuken, het hor (sic) op de trap, alle matten op de bovenkamers en de gang aldaar. Drie bedsteden op de meidenkamer met de gordijnen die daarvoor hingen; alle kleerstokken op de zolders en een klerenrek dat op de achterzolder is vastgemaakt. De wijnrekken in de kelder en de planken voor de wijnkelder. Alle vazen, pedestallen, bloempotten en alles wat zich in de tuin bevond.

Op 1 april kon het grote huis met stal en koetshuis betrokken worden, de rest op de eerste mei. Uit deze beschrijving blijkt dat op de begane grond in ieder geval een ontvangstkamer, een eetkamer, een muziekkamer en een keuken aanwezig waren. Het transport werd op 8 januari 1766 afgehandeld.

In het huissarchief werden twee huurcontracten gevonden. Op 15 oktober 1806 verhuurde de weduwe Taets het huis op de hoek van de Heerestraat en de Wal voor 2 1/4 jaar tegen f45 per jaar aan Adrianus de Graaff. Op 6 oktober 1807 verhuurden de erven voor één jaar het huis in de Jerusalemsteeg tegen f375 per jaar aan Jacob de Joncheere, als commissaris voor de kazernerij van militairen. Daarvoor was het huis bewoond geweest door prof. Dr. C. Saxe (1714-1806), hoogleraar Oudheden en letteren.

1808-1884

De familie Taets van Amerongen bleef eigenaar tot 1808. Toen vond de laatste wiseling van particuliere eigenaars plaats voordat het huis in 1884 als bedrijfspand werd verkocht.

De erven Taets lieten het huis op 16 april 1808 veilen. Op 15 juli 1808 vond de overdracht plaats aan de nieuwe eigenaar Jan Hendrik baron van Lynden. De koopprijs bedroeg f24.675. Hij betaalde contant bij aankoop f12.920. De rest van het bedrag werd omgezet in een hypotheek tegen 5% per jaar met het huis als onderpand. De koop omvatte het huis met tuin, koetshuis met stalling voor acht paarden aan de Kromme Nieuwegracht genaamd de Regenboog, bovendien nog een koetshuis en stalling voor zes paarden staande aan de noordzijde van de Heerestraat achter de tuin van het huis en uitkomende in die straat. En verder de reeds bekende huizen in de Heerestraat en Jerusalemsteeg. De familie Taets had kennelijk de ruimte tussen Hieronymuskerk en het huis opgevuld met een koetshuis.

Via vererving kwam het huis omstreeks 1862 in het bezit van de familie Van Swinderen. Van 1862 tot 1884 woonde er een huisbewaarder met gezin. De erfgenamen jkvr. Quirina Jacoba Johanna van Swinderen, wonend in de gemeente Gaasterland en jkvr. Albertina Constantia van Swinderen, echtgenote van Jacobus baron van der Feltz, burgemeester van Voorst, wonend te Twello verkochten op 21 maart 1884 de kadastrale nummers F381, F449, F437, F460 voor f50.000 aan Johann Andreas Böhringer, predikant bij de Luthersche gemeente te Amsterdam en mr Arnold Kerdijk, lid van de gemeenteraad, beide wonend te Amsterdam in hun functie van resp. algemeen voorzitter en algemeen secretaris van het hoofdbestuur van de Maat-

Overzicht van de verkoopprijzen van het huis c.a.

f 4.000	in 1583
f 8.500	in 1604
f 18.000	in 1697
f 24.000	in 1725
f 36.000	in 1739
f 24.675	in 1808
f 50.000	in 1884

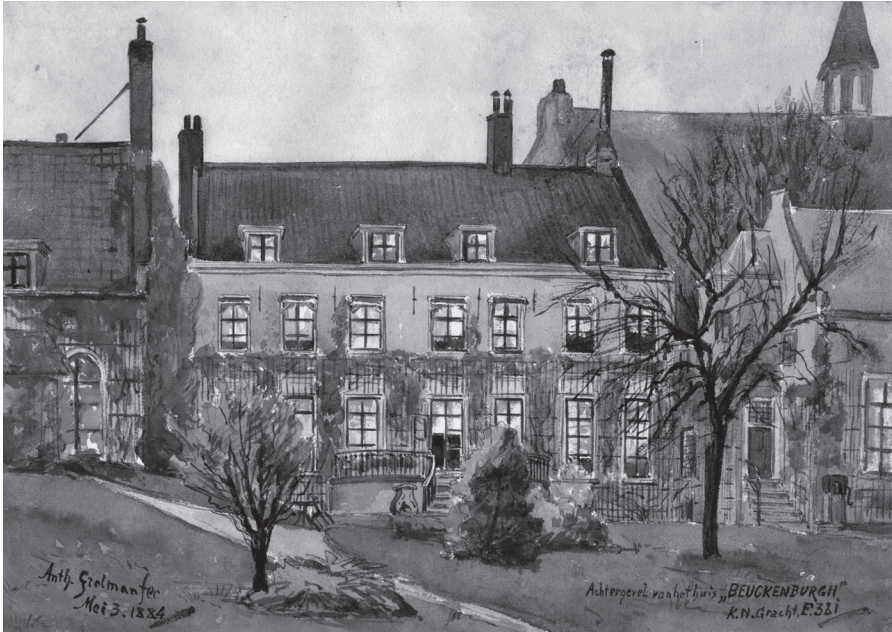
schappij tot Nut voor 't Algemeen te Amsterdam. Onder de voorwaarden dat het hoofdgebouw met tuin zou dienen voor een kweekschool voor bewaarschoolhouders met oefenschool. *Onder de koop was niet begrepen de antieke schoorsteen met plaat in de muur, die zich bevond op de grootste bovenvoorkamer en het stukje goudlederen behang in de poppenkamer.* Met deze verkoop eindigt de geschiedenis van het huis als woonhuis.

Het bestuur van 't Nut was van plan te gaan verbouwen. Daarvoor werden tekeningen gemaakt van de oude situatie. De plattegronden laten zien hoe het huis er uitzag toen de familie Van Lynden er woonde.

Rond 1884 duikt de naam Beukenburg als huisnaam op. Het is bij dit onderzoek onduidelijk gebleven wie deze naam aan het huis heeft gegeven of waar die naam vandaan kwam. Het Utrechts Archief bezit enkele prenten waarop die naam voorkomt. In 1883 maakte J.N. Landré een tekening van de renaissanceschouw op een van de bovenvertrekken van het huis Beukenburch (F381). Er zijn twee prenten bewaard uit 1884 van Kromme Nieuwegracht nr F381 gemaakt door de tekenaar A.E. Grolman, waar het huis Beukenburg genoemd wordt. De tekening van de achterzijde van het huis geeft een aardig beeld van de tuin.

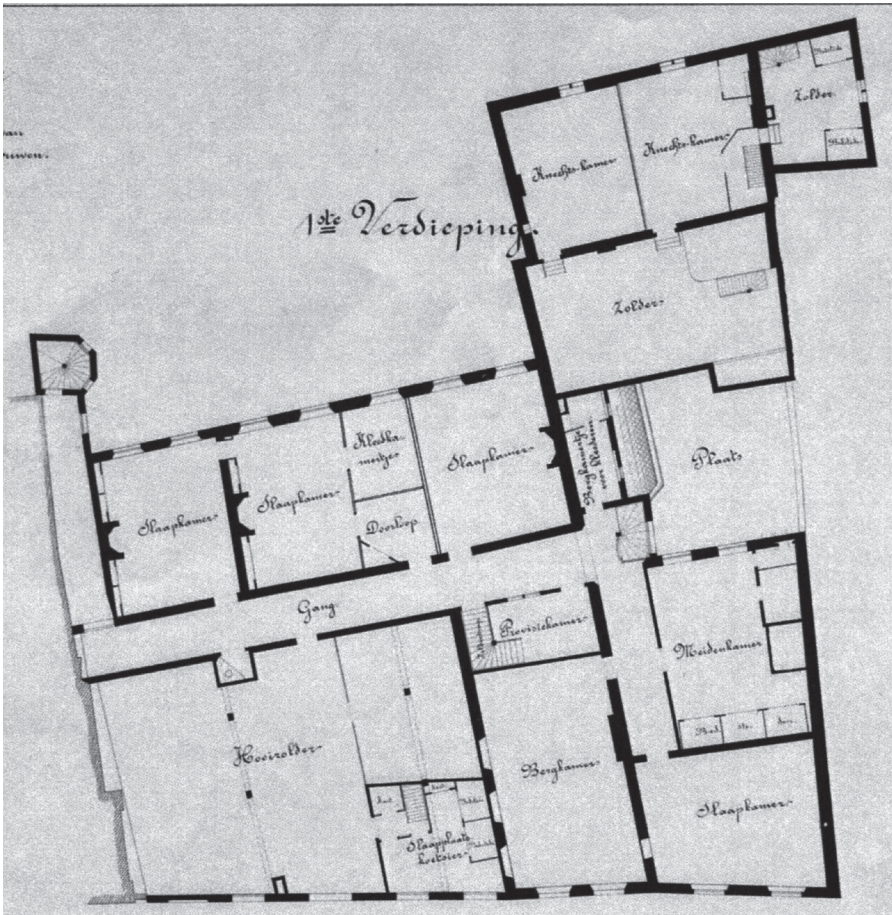
De tekeningen van de oude situatie gemaakt voor 't Nut. Links de begane grond, rechts de verdieping. Tekenaar: P.W.M. Trap, 1884.

De tuin en de achtergevel getekend door A.E. Grolman in 1884.

De beide tekeningen van Grolman zijn achterin dit Steen-Goed gekleurd afgedrukt.

Lotgevallen van eigenaren en bewoners

Inleiding

De eigenaren, die meestal ook de bewoners waren, hadden veel gemeen met elkaar. Zij behoorden zonder uitzondering tot de elite van de stad. Zij betrokken hun inkomsten uit hun ambten of rentenierden. Het waren geen kooplieden. Zowel eigenaren en hun gezin als hun (aangetrouwde) families leverden decennia lang bestuurders aan de stad Utrecht. Zij waren lid van de vroedschap, schepenen, burgemeester, secretaris van het gerecht of raad-ordinaris bij het hof van Utrecht. Daarnaast was een aantal eigenaren en hun familieleden actief als kanunnik of advocaat. Zij combineerden deze functies vaak met bestuursfuncties in de Provincie Utrecht of daarbuiten als vertegenwoordigers van de Staten van Utrecht. Zij hadden in Utrecht de touwtjes in handen.

Soms bracht een huwelijk met een rijke partner een welkome aanvulling op de inkomsten. Jacob van Berck trouwde met de rijke erfgename Susanna le Leu de Wilhem. Gerard Taets profiteerde samen met zijn echtgenote Catharina Mossel van de inkomsten uit de opiumhandel die haar waren nagelaten door haar vader. De lotgevallen van de familie Mom laten zien hoe rooms-katholieken zich in Utrecht wisten te redden na de Reformatie.

Woonhuisonderzoekers willen graag weten hoe het huis er vanbinnen uitzag. Meestal komen zij niet verder dan de voordeur. De elite had echter wat te verdelen. Zij lieten vaak inventarissen van boedels maken bij huwelijkse voorwaarden, testamenten en boedelscheidingen na een overlijden. Er waren zoveel gegevens dat een keuze gemaakt moest worden. De verblijfplaatsen van de familieportretten van de familie De Beer konden een paar generaties lang gevolgd worden. Een boedelscheiding uit diezelfde familie leverde een tragisch beeld op. De ouders van baby Steven van Nellesteyn (kleinzoon van Everard de Beer) stierven kort na elkaar zodat hij al voor zijn eerste verjaardag wees werd. In de inventaris van de boedel die na het overlijden van zijn moeder werd gemaakt staan vlak achter elkaar de inhoud van zijn luiersmand en een gedetailleerde opgave van de kosten van de begrafenis van zijn moeder. De meeste eigenaren hadden kortere of langere tijd een buitenplaats in de omgeving van de stad om zich te verpozen: Huis te Vliet (Van Mierop), Huis Blikkenburg (Van Brakel), hofstede Leeuwenstein (De Jong) en de hofstede in 't Waal (Schade), de hofstede in Oud Aa (De Beer), Huis Sparrendaal (Van Berck), kasteel Renswoude (Taets) en kasteel Lunenburg (Van Lynden).

Familie Van Leeuwenberch⁷

De oudste akte uit het huisarchief van Kromme Nieuwegracht 66 stamt uit 16 december 1539. Hierin geeft Aelbert van Leeuwenberch het huis over aan Marie van Haeften.

Maar de geschiedenis van het huis is nog verder terug te volgen. Het huis had als burenen (belendingen) aan de ene kant het Hieronymushuis en aan de andere kant het huis van de zielpriesters van het Domkapittel. In de archieven van het Hieronymushuis en het Domkapittel bevinden zich erfpachtbrieven en eigendomsbrieven waarin het huis als belending voorkomt. Uit de gerechtsbrief van 7 maart 1531 blijkt dat

Heynrick van Leeuwenberch de voorganger van Aelbert als eigenaar was. Nicolaas van der Monde maakte een aantal opmerkingen over het gebied van de Regenboog en de Kromme Nieuwe Gracht. De huizen in dit stuk van de gracht werden al in de 14e eeuw bewoond door leden van belangrijke families. Aan de oostzijde van de Jerusalemsteeg woonden de heren Van Gaesbeek en Van Leeuwenberch. Aan de westzijde woonde de familie Van Nyenrode. Hoge geestelijken uit andere steden kozen huizen in de Regenboog tot hun winterverblijf. Van der Monde vond in de archieven dat het Hieronymushuis mocht bouwen vanaf het huis van heer Braem van Leeuwenberch, kanunnik van den Dom, tot en met het huis Sonnenberch toebehorende aan Jan Buytendyck. Aelbert was een neef van Abraham (of Braem).

Wanneer Abraham van Leeuwenberch († 28-7-1523) dit huis heeft verworven is niet bekend. Wellicht is dit het huis waarvan sprake is in de stadbrieven van 16 februari 1452 waarin jonkvrouwe Oedel, de weduwe van Jan van der Meer, twaalf godskamers aan het Sint Barbaragasthuis schonk. Deze kamers stonden bij de stadsmuur langs de boomgaard achter haar huis, gelegen achter Sint Pieter. Zij woonde daar. *Dit zou de eerste vermelding van het bestaan van het huis kunnen zijn.*

De familie Van Leeuwenberch behoorde in de middeleeuwen samen met de families Proys en Pallaes tot de belangrijkste burgers van de stad Utrecht. Cor van Donkersgoed heeft in 1989 een goed gedocumenteerde scriptie over deze families geschreven. Uit deze scriptie wordt hier het een en ander overgenomen, aangevuld met informatie uit het huidige onderzoek.

De domkanunnik Aelbert was de zoon van Herman van Leeuwenberch († ca.1517), o.a. raad en schepen van Utrecht en Margaretha Proys († ca.1510). Margaretha was sinds 1489 de bezitster van Nieuw-Amelisweerd. Zij liet deze heerlijkheid aan haar zoon Jan. Na zijn dood in 1521 kwamen de heerlijkheid en het kasteel Nieuw-Amelisweerd in het bezit van Aelbert. Wegens dit bezit werd hij beschreven in de ridderschap.

Aelbert werd op 28 augustus 1507 toegelaten tot een prebende die vacant geworden was door het overlijden van domkanunnik Dornick. In 1511 werd hij toegelaten tot het supplementum (extra-uitkering) dat door de dood van kanunnik Van Tusenbroek vrij gekomen was. Aelbert werd in december 1523 door de vijf kapittels aangesteld tot kameraar van het heemraadschap De Lekdijk Benedendams. Daarnaast was hij proost van Westfriesland.⁸ De familie stierf in 1562 uit met de dood van zijn zuster Agnies.

Aelbert overleed op 26 augustus 1540 zonder wettige kinderen na te laten. Zoals blijkt uit zijn testament van 25 augustus 1540 had hij wel een onwettige zoon Jacob bij Margriet Gruyters (of Gruter). Zij was getrouwd met de kleermaker Jan Jansz van Delft. Margriet stamde uit een aanzienlijke familie. In 1546 was zij de erfgename van haar zeer bemiddelde oom, de domkanunnik Arnt Buser. Margriet lette goed op haar rechten. Bij de afwikkeling van de erfenis van Aelbert van Leeuwenberch liet zij zich als erfgename van haar zoon Jacob flink gelden.

Aelbert had ook een bastaarddochter Heylwich. Zij kreeg van haar tante Agnies van Leeuwenberch vanaf 1545 levenslang jaarlijks 60 Carolusgulden uit het goed Nieuw-Amelisweerd.

Het domkapittel en zijn ambtsdragers⁶

Het huis Kromme Nieuwegracht 66 blijkt herhaaldelijk het eigendom te zijn geweest van kanunniken van het Domkapittel te Utrecht: Abraham en Aelbert van Leeuwenberch, Cornelis van Mierop, Hubert van Buchel, Everard de Beer, Gerard Maximiliaan Taets van Amerongen en Jan Hendrik van Lynden van Lunenburg. Om niet in herhaling te vallen bij de levensschetsen van deze personen, worden hier enige opmerkingen gewijd aan het kapittel. De stad Utrecht herbergde vijf kapittels: Oudmunster (of Sint Salvator), de Dom (of Sint Maarten), Sint Pieter, Sint Jan en van Sint Marie. De kapittels vormden een belangrijke politieke macht binnen het gewest Utrecht. De kanunniken stamden uit vooraanstaande families. Een kanunnik kreeg inkomsten uit een prebende die blijvend verleend werd tot zijn overlijden. Als een kanunnik overleed ontstond er een vacature die volgens vaste procedures vervuld werd.

Aan het hoofd van het kapittel stond de proost. Zijn taak omvatte oorspronkelijk zowel de zielzorg van de kanunniken en het toezicht op hun functioneren, als het beheer van het vermogen van het kapittel en het onderhouden van de externe relaties. De proost van het Domkapittel was de tweede man van het bisdom, na de bisschop. Cornelis van Mierop was de op één na laatste proost van dit kapittel vóór de Reformatie.

De deken fungeerde als voorzitter van de bijeenkomsten van de kanunniken en was hun vertegenwoordiger bij de proost. In de loop der tijden veranderden beide functies. De proosten werden door de bisschop steeds vaker betrokken bij het bestuur van zijn bisdom, waardoor zij vaak afwezig waren. Omdat de dekens steeds meer taken overnamen van de proost werd hun functie steeds belangrijker. De functies van proost en deken mochten niet door dezelfde persoon uitgeoefend worden. Cornelis van Mierop deed toch een poging, maar moest één van beide opgeven.

Er was een aparte organisatie voor het beheer van het kerkgebouw: de Domfabriek. De leiding en het dagelijks beheer was toevertrouwd aan de fabriekmeester. Deze functie werd altijd uitgeoefend door een kanunnik. In de 18e eeuw was Everard de Beer fabriekmeester. Het bijhouden van registers en rekeningen van de kapittelgoederen werd gedaan door kameraars. Evert de Beer heeft ook deze functie enige tijd bekleed.

Kanunniken werden geacht celibatair te leven. Algemeen bekend is dat hiermee nog al eens de hand mee werd gelicht. Uit de stukken die voor dit onderzoek geraadpleegd werden, is gebleken dat Aelbert van Leeuwenberch een zoon en een dochter en dat Cornelis van Mierop een zoon had. Deze kinderen droegen de achternaam van hun vader. Ook werden in deze stukken de namen van de moeders en de echtgenoten van die vrouwen genoemd.

Na de Reformatie werden de kloosters opgeheven, maar de vijf kapittels niet. Zij bleven bestaan als gereformeerde instellingen en behielden hun bezittingen. Het beheer van het onroerend goed werd nog steeds gevoerd door kanunniken, die nu geen priesters meer waren, maar burgers. Deze kwamen uit dezelfde bevolkingsgroep als hun priesterlijke voorgangers. Het bezit bleef zo ten dienste staan van de Utrechtse regentenfamilies. De prebenden lijken aandelen geworden te zijn in een vermogensfonds. Bovendien behielden de kapittels hun politieke betekenis omdat uit hun midden de geëligeerden werden gekozen, die het Eerste Lid van de Staten van Utrecht vormden. Gerard Maximiliaan Taets van Amerongen werd op die manier lid van de Staten.

Het archief van het kapittel bevat over de periode 1693-1800 staten van de uitkeringen die de kanunniken jaarlijks uit de opbrengsten van de vicariën kregen. De bedragen verschilden per jaar, maar waren voor ieder gelijk. De opbrengst varieerde tussen f69 en f145, maar meestal lag het bedrag tussen f80 en f100.

De vijf Utrechtse kapittels werden na de inlijving van Nederland bij Frankrijk bij keizerlijk decreet van 27 februari 1811 opgeheven.

Cornelis van Mierop en executeurs testamentair?

Afkomst en familie

Cornelis van Mierop werd in 1507 geboren als zoon van mr Vincent Cornelisz (†1550) en Maria Ruysch, de bastaarddochter van Jacob Ruysch, president van het Hof van Holland.

De loopbaan van vader Vincent was van grote invloed op de mogelijkheden voor zijn drie zoons. In 1546 werd hij benoemd tot thesaurier-generaal der Nederlanden. Hij was hiermee een van de machtigste ambtenaren van Karel V in de Nederlanden. Cornelis was als kanunnik niet getrouwd, maar had, zoals uit de rekeningen van zijn nalatenschap blijkt, een zoon Vincent. De naam van zijn moeder is in deze stukken niet overgeleverd, maar wel dat zij getrouwd was met Reynier van Erckelens. Jacob Fick had aan deze zoon geld voorgesloten toen hij in Oostland was. Meer is er over de zoon niet bekend.

Cornelis van Mierop, zoals afgebeeld op een glas-in-lood raam in de St. Janskerk te Gouda.

Loopbaan

Cornelis van Mierop volgde een universitaire studie in Leuven en promoveerde in 1533 tot doctor in de rechten te Padua. Hij startte zijn carrière in 1528 als deken van de kanunniken van de Haagse Hofkapel. In de periode 1534-1537 was hij onbezoldigd raadsheer bij het Hof van Holland. Cornelis werd op 12 augustus 1527 tot het kapittel van Oudmunster toegelaten. In 1533 werd hij deken van dat kapittel. Deze activiteiten kon hij kennelijk combineren.

Hij woonde vanaf 1538 tot aan zijn dood in het huis naast de Hieronymuskapel. In 1545 werd hij benoemd tot domproost te Utrecht. Om een cumulatie van macht te voorkomen mochten de functies van deken en proost niet door dezelfde persoon bekleed worden. Daarom wilden de kanunniken van Oudmunster in 1546 dat hij zijn dekanaat opgaf. Hij deed echter geen afstand van zijn dekanaat. Dat was vragen om problemen, die hij dan ook kreeg. Omdat Cornelis niet op de gewenste wijze reageerde, bracht het kapittel de zaak voor het Hof van Utrecht. Hij werd in 1558 vervallen verklaard van zijn dekanaat en zag in 1559 af van zijn aanspraken. Cornelis was als domproost bestuurder in dienst van de landsheer Karel V: pauselijk protonotaris die namens de keizer notarisen kon benoemen en raadsheer in de Geheime Raad (het adviescollege van de landsheer). Als aartsdiaken stond hij de aartsbisschop bij in het besturen van zijn amsgebied. Cornelis van Mierop overleed 31 juli 1572. Het duurde vervolgens tien jaar voor zijn nalatenschap was afgewikkeld.

Persoonlijk leven

Cornelis leefde het leven van een rijke kanunnik. Dat is vooral te zien aan de beschrijving van zijn nalatenschap. Hij bezat een groot huis in de stad en het kasteeltje Huis te Vliet in Lopikerkapel, luxe kleding en meubilair, gaf opdrachten aan kunstenaars en had een graf in de Dom. Vanwege zijn ambten reisde hij veel en had hij contacten op het hoogste bestuurlijke niveau. Hij wilde dat uit de opbrengst van zijn gehele nalatenschap de vrijkameren, die in zijn tuin stonden, eeuwig in stand gehouden zouden worden.

Na zijn dood is er een inventaris gemaakt van zijn inboedel en zijn financiën.

Zijn naam werd door hemzelf en door anderen op vele manieren geschreven: Cornelius Vincentii, de Mierop, Myerop, Mijrop, Myeropus, Vincentii de Mierop of nog completer: Cornelius Vincentii de Mierop. In dit SteenGoed wordt de spelling "Cornelis van Mierop" aangehouden.

Uit de inventaris is het een en ander af te leiden over zijn dagelijks leven. In het grote huis had hij ongetwijfeld bedienden. Één is er met name bekend omdat hij in 1582 (tien jaar na de dood van zijn broodheer) nog recht had op driehonderd gulden. Zijn naam was Jermingh (of Jermyt) Bruynzeels.

De inventaris van de inboedel van zijn Utrechtse huis was globaal. In de marge werden opmerkingen geplaatst over taxatiewaarden en verkoopwaarden.

Van zijn kleding werden alleen de tabbaards en kazakken genoemd. De tabbaard of mantel was in de 16e eeuw een chic kledingstuk en statussymbool. Het duurste kledingstuk was een tabbaard, geheel met *saebelen* gevoedert, die f600 moest opbrengen. Van de meubels valt als kostbaarste stuk op een ledikant met inlegwerk en behangen met groene gordijnen van zijden taf en groen fluwelen rabatten (= valletje langs de bovenkant van het hemelbed). Dit was verkocht voor f145. Een ander mooi ledikant met inlegwerk werd verkocht voor f100.

Geen alleedaagse huisraad vormden een *horologie* (f8) en een klavecimbel (f72). Uit de inventaris valt niet op te maken of het om een draagbaar horloge ging of om een vast opgestelde klok. Bij het klavecimbel moet niet gedacht worden aan vrolijke muziekavondjes. In de tijd van Cornelis werd het klavecimbel gebruikt als oefeninstrument voor het pijporgel.

In de inboedel bevonden zich enkele *taferelen* of schilderijen. De makers werden niet genoemd. Het prijzigst waren een *schoon tafereel* van de keuken en een *schoon tafereel vant beloop des werelts*: ieder getaxeerd op f100.

Er is een aparte inventaris bewaard gebleven van zijn boekenbezit inclusief (taxatie) waarde. De lijst telt ruim 400 items die soms uit meerdere volumina bestonden. De boekenlijst bevat vele werken op theologisch en liturgisch gebied, naast werken uit de Griekse en Romeinse oudheid. Cornelis bezat een exemplaar van de atlas *Theatrum orbis terrarum* (nb: voor het eerst uitgegeven op 20 juni 1570) en verschillende hulpmiddelen om teksten te vertalen zoals een Grieks en een Latijns woordenboek. De huismeesters van het Weeshuis verkochten in 1582 de hele bibliotheek via tus-

GEORGIVS MACROPED. Comic.

Van Mierop en Macropedius

In de boekenlijst staat een opmerkelijke titel: *Rebelles van Macropedius*. Dit was een toneelstuk geschreven om opgevoerd te worden door leerlingen van de Sint Hieronymusschool. Deze school was gehuisvest naast de woning van Van Mierop.

De humanist Joris van Lanckvelt, beter bekend onder de naam Georgivs Macropedius (1487-1558) was in zijn tijd een bekend pedagooog, toneelschrijver en componist. Hij behoorde tot de Broeders van het Gemene Leven en volgde een loopbaan in het onderwijs. In 1530 vestigde hij zich in Utrecht en werd de buurman van Van Mierop. Hier schreef hij zijn Latijnse schoolboeken en toneelstukken, waaronder *Rebelles*. *Rebelles* (de oproerlingen / weerspannigen) was niet het bekendste werk van Macropedius. Het in 1535 geschreven stuk is een komedie over de escapades van twee schooljongens die te veel verwend waren door hun moeders. Macropedius had geen hoge dunk van de opvoedkundige kwaliteiten van vrouwen. *Discipline*, daar kwam het op aan.

Dat Van Mierop het goed kon vinden met zijn burens blijkt uit de renteloze

lening van 500 carolusguldens die hij in 1557 de broeders van het Hieronymushuis verschaftte om hun schulden af te betalen. Hij gaf de lening uit grote vriendschap voor het convent van Sint Jeronimus. Vanwege diezelfde vriendschap gaven de broeders toestemming voor enige verbouwingen die ook hun kapel raakten.

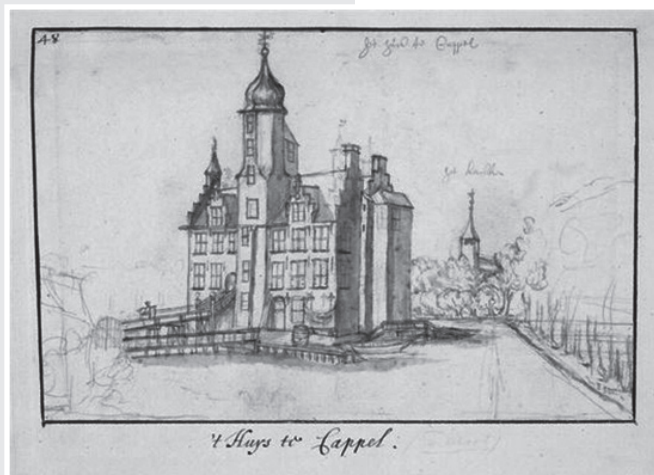
senpersoon Cornelis Becks aan Dr Johan Basius, raadsheer van prins Willem van Oranje. Jan Baes of Johannes Basius (1548-1596) was tot de dood van de prins één van zijn voornaamste agenten.

Van Mierop was gevoelig voor kerkelijke kunst en heeft fraaie glasramen nagelaten. In januari 1552 was er een *gruwelijk tempeest* in de Nederlanden die een onmetelijke schade heeft veroorzaakt. Op de twaalfde sloeg de bliksem in de toren van de Grote of Sint Janskerk te Gouda. Behalve een gedeelte van het koor werd alles verwoest door het vuur. De herbouw van de kerk werd meteen aangepakt. De Goudse parochie viel in die tijd onder de Utrechtse bisschop. En het kon niet anders of de bisschop en zijn prelaten bemoeiden zich met de herbouw en versiering van de kerk. Zo raakte Van Mierop betrokken bij de Goudse kerk en schonk een gebrandschilderde raam (nr 16 van de glazen in het koor). Het raam is in 1556 gemaakt door glazenier Dirck Crabeth. De schenker Van Mierop werd benedenaan knielend afgebeeld. Dit was overigens niet het enige glasraam dat hij schonk: in 1541 kreeg de Grote Kerk van Den Haag het Maaghdeglass van hem.

Cornelis huurde in 1528 het huis van Albert van Leeuwenberch aan de Kromme Nieuwegracht voor vier jaar. Hierna kon hij het huis overnemen en begon hij het gestaag uit te breiden en te verfraaien. Gezien zijn voorliefde voor kunst is het heel goed mogelijk dat hij de mooie renaissanceschouw, die in de inleiding van dit Steen-Goed genoemd wordt, heeft laten aanbrengen.

Huis te Vliet

Cornelis van Mierop ging in 1562 een stap verder in het verwerven van status en kocht de riddershofstad Huis te Vliet te Lopikerkapel (ook wel 't Huis te Capell genoemd) met wat land daar in de buurt. Het huidige huis lijkt in niets op het kasteeltje van de 17e en 18e eeuwse afbeeldingen. Wel zijn er resten gevonden van muurwerk van een 14e eeuwse donjon. Cornelis verwierf het kasteeltje via bemiddeling van de plaatselijke notabele Johan Botter van Snellenberch. Cornelis had Snellenberch voor die bemiddeling een gouden keten ter waarde van f300 toegezegd. Die belofte was kennelijk niet nagekomen want er waren in 1574 getuigenverklaringen nodig om die vordering te bewijzen zodat Snellenberch alsnog zijn geld kreeg. Cornelis liet het huis na aan zijn executeur testamentair Floris Thin. Deze bleef eigenaar tot zijn overlijden in 1590.

Afwikkeling van de nalatenschap¹⁰

De afwikkeling van de nalatenschap van Cornelis van Mierop was in handen van Floris Thin en Floris Heermale. Pas in 1582 vonden zij in de bestuurders en broeders van het Weeshuis beheerders die bereid en in staat waren de wensen van Cornelis uit te voeren.

Waarom het zoveel tijd in beslag nam is giswerk. Het was natuurlijk een hectische

Afbeelding van een pagina uit de Monumenten-handschriften van Aernout van Buchel met linksboven de tekening van de grafzerk van Cornelis van Mierop.

overgangstijd waarin de Opstand en de Reformatie vorm kregen. De advocaat Floris Thin speelde een belangrijke rol bij de totstandkoming van de Unie van Utrecht in 1579. Hij werd vaak vergezeld door Floris Heermale, thesaurier van Oudmunster. Voorstelbaar is dat hun hoofd niet steeds stond naar het oplossen van testamentaire problemen. Ook het teloor gaan van roomse instellingen op het gebied van armenzorg en het inrichten van nieuwe instellingen kan regelingen opgehouden hebben. De executeurs hoefden hun werk niet helemaal voor niets te doen. De gezamenlijke kapittels zorgden voor een extra-tje: in een rentebrief van 1572 vestigden zij een rente van 84 gulden en 8 stuivers per jaar ten behoeve van de executeurs van de nalatenschap van Cornelis van Mierop.

Waaruit bestond de nalatenschap? In het archief van het Weeshuis bevinden zich zeer gedetailleerde opgaven met getaxeerde waarden van de nog in 1582 aanwezige inboedel en bibliotheek. Daarnaast werden de nog uitstaande schulden opgesomd.

Het huis aan de Kromme Nieuwegracht maakte een substantieel deel uit van de boedel. De executeurs boden het huis te koop aan, maar dit enorme onroerend goed vloog niet weg. Zolang het niet verkocht was, verhuurden zij het. In de roerige tijden aan het begin van de Opstand, zochten kloosterlingen van buiten de stad gelegen kloosters hun toevlucht binnen de stadsmuren. Hier moesten zij onderdak zien te vinden. Het grote leegstaande huis van de domproost bood uitkomst. Het gebouw werd in 1577 verhuurd aan de dames van het Vrouwenklooster die hun klooster in De Bilt ontvlucht waren.

Na de plundering van hun onbeschermd klooster buiten de stad, vluchtten de kartuizermonniken naar de stad. Op 15 januari 1579 trokken de kartuizermonniken in het huis. Zij woonden daar nog toen het Weeshuis de nalatenschap in 1582 had overgenomen. De prior en de procurator waren in de herfst van 1582 met de huismeesters van het Weeshuis overeengekomen het huis te kopen. Hier werd door de Staten een stokje voor gestoken. Op 9 januari 1583 vaardigden de Staten een resolutie uit waarin zij de verkoop verboden daar de financiering niet rond was. Er is ook even sprake geweest van de huisvesting van de Staten van Utrecht in het gebouw. De Staten waren verdreven uit het kapittelhuis van de Dom en wilden het huis huren. Voordat het zover kwam slaagden de Staten er in terug te keren naar het kapittelhuis.

In de marge van de boedelbeschrijving werden aantekeningen gemaakt van de voortgang van verkoop van onroerende goederen en afwikkeling van de schulden. Bij een aantal posten staat Valentijn van der Voort genoteerd als degene die de verkoop of betaling had afgerond. Valentijn (†1591) was raad in de vroedschap. Hij had een uitgebreid sociaal netwerk en was onder andere weeshuismeester. Bovendien was hij zaakwaarnemer van de in Keulen wonende Hubert van Buchel. Hubert was uit Utrecht gevlucht voor de Spanjaarden en niet van plan terug te komen, maar had nog wel financiële belangen in de stad.

Het Weeshuis nam op 30 juni 1582 de hele nalatenschap over inclusief de schulden. In de akte van overdracht werd nauwkeurig omschreven wat hiermee moest gebeuren: het verkopen van roerend en onroerend goed, het beleggen van de opbrengst en het beheer van de godskameren. De akte werd ondertekend zowel door de

executeuren Floris Heermalen en Floris Thin als twee weeshuismeesters Rijck van Bockhoven en Valentijn van der Voort.

De financiële situatie van het Weeshuis bleek niet rooskleurig en de schulden van het sterfhuis waren groot. Om de schulden te kunnen aflossen was contant geld nodig. Contant geld kon alleen maar beschikbaar komen door het grote huis te verkopen.

Op 9 februari 1583 verkocht Jacob de Rijck, rentmeester van het Weeshuis, het huis al weer door voor f4000. De koper Valentijn van der Voort handelde namens Hubert van Buchel, die in Keulen woonde.

Valentijn van der Voort blijkt dus een zeer grote rol gespeeld te hebben in het oplossen van de financiële warboel, daarbij gebruik makend van zijn relatie met Hubert van Buchel. De deal die hij sloot was nog ingewikkelder. Want waarom zou de in Keulen wonende Hubert dat grote huis kopen in Utrecht terwijl hij al bij de St. Jacobskerk twee huizen bezat? Dat probleem werd ook opgelost door die huizen te verkopen aan het Weeshuis. Dezelfde dag nog werden de huizen doorverkocht.

Hubert van Buchel''

Hubert Edmontsz van Buchel werd op 31-5-1513 te Keulen geboren als één van de 14 kinderen van Edmont van Buchel en Judith van Zuylen van Blasenburch en Tull. Hij noemde zich later Huybertus Emondi a Buchell. Hij bleef ongehuwd, maar nam omstreeks 1540 de uit Arnhem afkomstige Sibilla Gerritsdochter van de Waele

*Hubert van Buchel (1574). Schilderij Universiteitsbibliotheek cat.nr.1.
Een afbeelding in kleur staat op de achterpagina.*

Tekening (door Jan van Scorel?) van geschilderd glas in de Mariakerk, ca. 1540 geschonken door Hubert van Buchel.

in dienst. Zij volgde hem in 1570 uit Utrecht naar Keulen. Uit zijn testament bleek dat zij hem bij haar overlijden op 30 mei 1591 te Keulen, 50 jaar gediend had. Het is dat zij vóór hem overleed, anders had zij een grote erfenis gekregen. Hij memoreerde in zijn testament dat zij hem getrouw gediend had en ook in moeilijke tijden altijd oprechte diensten had bewezen. Door haar hulp en *getrouwicheijt* waren zijn inkomsten uit zijn Duitse goederen zeer vermeerderd. Daarom liet hij haar die inkomsten na. Er zijn geen kinderen van hem bekend. Met zijn broers en zusters leefde hij in onmin vanwege een erfeniskwestie. Zij kregen dan ook niets bij zijn overlijden op 18 mei 1599 te Keulen. Hij was de oom van de bekende Utrechtse historicus Aernout van Buchel (1565-1641), de natuurlijke zoon van zijn broer Aernt.

Zijn vader Edmont kwam uit Duitsland. Edmont werd in de Nederlanden drost en stadhouder van Floris van Egmond, graaf van Buren. Op voorspraak van deze graaf werd Hubert al voor zijn 23ste jaar kanunnik van het kapittel van Sint Marie te Utrecht. Een prebende van dit kapittel was zeer lucratief. Hij wist dan ook een fors kapitaal te vergaren. Na zijn rechtenstudie in Keulen vestigde hij zich in Utrecht. In 1538 kocht hij een groot huis binnen de immuniteit. Zijn buurman was de schilder Jan van Scorel (1495-1562). Hoewel Hubert een zekere faam had als zeer zuinig man, gaf hij volgens de overlevering wel opdracht aan Van Scorel een glasraam te ontwerpen voor een ruitvormig venster in het noordertransept van de Mariakerk. Het Utrechts Archief bezit een tekening van dit raam uit ca. 1540. Aan de achterzijde staat een aantekening van Aernt van Buchel waarin hij aangeeft dit gebrandschilderde glas nog gezien te hebben, maar dat het tijdens zijn leven was verdwenen. In 1550 verkocht hij zijn huis in de immuniteit en ging wonen in een eigen huis bij de Jacobikerk

Op 8 augustus 1568 trok de landvoogd Alva de stad binnen met zijn troepen om pas in 1573 weer te vertrekken. De officieren en soldaten werden bij de burgerij ingekwartierd. Hun gedrag was onbeschaamd. De burgers moesten hen voorzien van eten, linnengoed en brandstof. Ook Hubert kreeg inkwartiering. De eerste officier plus aanhang verscheen 20 augustus 1569 in zijn huis. De inkwartiering verliep zo rampzalig dat Hubert besloot naar Keulen te vertrekken. Hubert voelde zich genoodzaakt om zijn vertrek toe te lichten in een attestatie waarin hij uitvoerig

inging op de vernielingen, pesterijen, slaan van de dienstbodes, afpersing en nog veel meer door de ingekwartierde militairen. Zijn huis werd naar zijn mening een hoe-renkast. Van Asch van Wijck heeft deze verklaring in 1838 voor de lezers van het tijdschrift van Van der Monde getranscribeerd en toegankelijk gemaakt. Hubert was niet de enige in de familie die het brute optreden van de Spanjaarden ontvluchtte. Zo namen in 1568 de moeder en stiefvader van Aernt van Buchel met hun kinderen de wijk naar Gorkum om in oktober 1571 pas weer terug te keren. Hubert kocht een huis in Keulen. Ook na het vertrek van de Spanjaarden in 1572 bleef hij daar rustig wonen. Het kapittel wilde dat hij terugkeerde naar Utrecht maar daar zag hij niets in. Zijn prebende gaf hij pas 1 augustus 1583 op.

Toen hij naar Keulen vertrok, liet hij zijn bezittingen te Utrecht beheren door zaak-waarnemers. Zijn nicht Geertruijt en haar man Dirck Willemsz. de Lange zorgden voor de praktische kant van het beheer. In 1583 kocht zijn zaakwaarnemer Valen-tijn van der Voort het huis naast de Hieronymuskerk dat eigendom was van het Sint Elisabethgasthuis alias 't Weeshuis. Hier hoorden ook de 13 godskameren bij. Tege-lijk verkocht hij aan het Weeshuis de twee huizen van Hubert die Achter de Sint Jacobskerk stonden. Deze huizen werden dezelfde dag door het Weeshuis weer doorverkocht. Hubert heeft het huis naast de Hieronymuskerk nooit bewoond en waarschijnlijk zelfs nooit gezien. De executeuren van zijn nalatenschap verkochten het huis op 7 december 1604 aan een vertegenwoordiger van jhr. Jacob Mom. Hubert van Buchel speelde geen grote rol in Utrecht. Zijn naam is vooral bekend vanwege zijn nalatenschap. Uit zijn onroerendgoedtransacties bleek al dat hij nog belangen had in Utrecht. Hij was sympatisant van de hervormingsgezinde priester Hubert Duifhuis van de Jacobikerk. Hij liet zijn hele vermogen na aan de armen van de Jacobiparochie. Daar het kapittel van Sint Marie niets moest hebben van de Her-vorming, werd het uitgesloten van de erfenis. Zijn grote bibliotheek liet hij na aan de Jacobikerk. De executeurs, twee burgemeesters, de oudste twee schepenen en de pastoor van de Jacobiparochie, besloten echter de boeken toe te voegen aan de stadsbibliotheek in het koor van de Janskerk. Zodra bekend werd dat Hubert was overleden werd zijn neef Aernt van Buchel naar Keulen gestuurd om namens de stad de erfenis op te halen.

De boeken kwamen in 1603 en 1605 naar Utrecht samen met het in 1574 naar het leven geschilderde portret van Hubert. Het is het oudste portret van de universi-teitsverzameling. De collectie Van Buchel vormde met zijn 3000 gedrukte titels een grote privé-bibliotheek. Samen met het legaat van Van de Poll uit 1603 van een klei-ne 1000 banden vormde dit boekenbezit in 1636 de grondslag van de bibliotheek van de Utrechtse universiteit.

Fundaties

De geschiedenis van de godskameren met de naam “Jans Kameren van der Meer” en “Mieropskameren” is nauw verbonden met het huis aan de Kromme Nieuwegracht. Godskameren waren een stichting van woningen vrij van huur, de zogenaamde vrij-woningen. In Utrecht werden zij vanaf het midden van de veertiende eeuw gesticht door bemiddelde mannen en vrouwen. Het waren rijtjeswoningen van het type kameren. Deze bestonden uit één kamer en een zolder. De bewoners woonden daar gratis en kregen vaak gratis voedsel, brandstof of geld, de zogenaamde preu-ves. Zij moesten voldoen aan een allerlei bepalingen omtrent nette bewoning en gedrag. De stichter(es) stelde bij de fundatie van die godskameren regels voor het

bestuur van de regenten en over het beheer van de financiën. De bedoeling was dat die kameren het eeuwige leven zouden hebben. Eeuwig is wel erg lang, maar de Mieropskameren bestaan al ruim vier eeuwen, zij het tegenwoordig met gewijzigde functie. De Jans Kameren hebben het vier en een halve eeuw uitgehouden voor zij opgeheven en afgebroken werden.

In 1603 maakte Lapp van Waveren een overzicht van de bestaande *provens, ghashuysen ende gootscameren* binnen de stad Utrecht. Uit het handschrift valt op te maken dat Van Waveren nog tot 1615 aantekeningen heeft toegevoegd. Over de Jans Kameren noteerde hij: *Wynsen steech. t Einden de Winsesteegh aen de wall daer zyn xij godtskameren die den ampt man tusschen Maes ende Wael, genoempt Jonckheer Mom, om Godtswille laet bewonen.* Met een andere pen en inkt is hierbij geschreven: *Dit staet in dubio of het ewech wesen sal.*

Over de Mieropskameren schreef hij: *Springwech. Achter de Regulieren in de Springwech staen twaleff godts cameren gesticht doer een domproost Heer Cornelis Myrop, ende elcke camere heeft siaers daer toe xxv gulden, mit xx sacken turff ende alle weeck in de vasten seckeren harinck daer toe.*

Behalve via vrijwoningen werden armen ook bij hen thuis voorzien van middelen van bestaan. Of zoals Van Waveren opschreef: *Noch wordt gedeijlt een ordinaris deijlinge gefundeert doer mr. Hubert Buchgel tot behoeff van 100 arme huijsittende personen die mit kijnderen beladen sijn.* Deze fundatie bestaat nog steeds.

*Jans Kameren van der Meer*¹²

Van Klaveren heeft in 1930 de geschiedenis van de Jans Kameren zeer uitvoerig beschreven. Daar deze kameren een periode in het bezit waren van de eigenaren van Kromme Nieuwegracht 66 volgt hier een samenvatting van zijn onderzoek. Van Klaveren maakte ruim gebruik van originele bronnen zoals het huisarchief. Hoewel de bronnen niet erg duidelijk zijn over de stichter en de stichtingsdatum, beredeneerde hij dat Jan van der Meer de stichter van de vrijwoningen geweest moest zijn. De huisjes zouden zowel voor als na zijn dood gebouwd kunnen zijn. Gezien de boedelscheiding op 16 augustus 1451, zal hij voor deze datum overleden zijn. Daar zij al bestonden in maart 1452, veronderstelde hij dat zij vóór zijn dood gebouwd moeten zijn. Zo zijn de huisjes te dateren op 1451 of eerder.

Bij de afwikkeling van zijn nalatenschap werd op 14 maart 1452 een stadbrief¹³ opgesteld waarin zijn weduwe Joncfrou Oedel toebe-

Gezicht op de voorgevels van de kameren Jan van der Meer aan het Hieronymusplantsoen ca 1900-1902, gezien vanaf de hoek met de Herenstraat. Foto: J.A. Moesman.

Een latere foto, uit 1910, met een gezicht op de voor-gevels van de kamers Jan van der Meer. Ook deze foto is gemaakt door J.A. Moesman.

deeld kreeg: *die husinge ende hofstede, gelegen after Sinte Pieter mit alle horen toebehooren van voir tot after, dair ick (d.i. Oedel) nu ter tijt in wone, mitten husinghen ende hofsteden optie noertside naest mijnre poerten ghelegen zijn.*

Van Klaveren trok de conclusie dat dit terrein overeenkomt met het complex percelen van “Neerlandia” aan de Kromme Nieuwegracht waarin zich o.a. nummer 66 bevond.

In deze akte komt dus de oudste vermelding van het linker deel van het huidige huis voor.

In dezelfde stadbrief schonk Oedel twaalf kamers aan het Sint-Barbaragasthuis. Deze kamers waren gelegen in de boomgaard bij de stadsmuur achter het huis waarin zij woonde. Op de rugzijde van dit document staat in een 15e eeuws handschrift: *Sinte Barbaren gasthuys van Janskamers van der Meer*. In de inventaris van het gasthuis worden zij genoemd: kamers van Oedel van der Meer. De bewerker van het archief, mr. Schuylenburg, was kennelijk niet zeker van Jan van der Meer, maar wel van Oedel.

De vrijwoningen bleven in beheer bij het gasthuis tot 27 oktober 1561. Op die datum nam de Domproost Cornelis van Mierop de huisjes over. Zij stonden in de hof of boomgaard van het huis waarin hij woonde. Alle voorwaarden en regels die Oedel gesteld had, werden in deze akte herhaald. Voorwaarde was dat het altijd gods-kamers zouden blijven. Ook mochten de huisjes niet afgebroken worden om de tuin te vergroten. Bovendien droeg het gasthuis een rente over die het convent van Sint Hieronymus te Utrecht jaarlijks moest betalen ten bate van de vrijwoningen. Van deze rente is in latere akten niets meer terug te vinden.

Van Mierop beheerde de huisjes conform de voorwaarden. Hij voegde nog een dertiende huisje toe voor een opzichter. Van Mierop overleed in 1572 en liet zijn goederen na aan de bewoners van de huisjes. De executeurs van zijn nalatenschap beheerden de woningen tot zij in 1582 het Weeshuis bereid vonden de nalatenschap te accepteren. In de boedel zaten nog steeds de twaalf kamers en een dertiende voor de toezichthouder. De huisjes waren klein en met stro gedekt. Van Mierop had bepaald dat ieder huisje twee verdiepingen zou krijgen. Zij zouden daardoor boven

de stadsmuur uitkomen en een doelwit voor vijandelijk vuur kunnen worden. Er was de kans dat het stadsbestuur die hoge huisjes zou afkeuren. Dan zouden de nieuwe eigenaren elders huisjes moeten bouwen. Het bestuur van het Weeshuis voorzag allerlei problemen. Er was echter niet genoeg contant geld om de schuldeisers van het sterfhuis te betalen. Daarom moesten de goederen en bibliotheek van Van Mier op snel verkocht worden. Op 5 februari 1583 werd het grote huis met de dertien kamers aan Hubert van Buchel verkocht. Zelf stichtte het bestuur nieuwe kamers aan de Springweg ook wel de Myropskamers genoemd.

In 1604 verkochten de executeuren van Van Buchel's testament het grote huis met 13 kamers, waarvan twaalf langs de wal stonden en de dertiende op de hoek van de Winsesteeg (tegenwoordig Herenstraat). De koper was de katholieke Jacob Mom. Hij kreeg nog aardig wat te stellen met het beheer. In het huisarchief bevinden zich twee verzoeken van hem aan de raad der stad gedateerd 8 en 15 januari 1616 met daarop aangegeven de besluiten van de raad. Wat was er aan de hand? Jaren daarvoor, op 12 juni 1599, had het stadsbestuur in verband met het voorkomen van allerlei ziekten besloten dat alle huizen en kamers, door de eigenaren zelf bewoond of verhuurd, voorzien moesten zijn van ten minste één secrete of privaat. Dat gold ook voor godskamers. Veel haast met de uitvoering werd er niet gemaakt. In 1615 werden nog steeds overal menselijke uitwerpselen aangetroffen. De executeuren van Van Buchel's testament hadden niet gereageerd op dit bevel zodat de nieuwe eigenaar Mom in 1615 aangemaand werd tot actie over te gaan. Hij vond het ook maar niets dat de bewoners van de godskamers hun behoefte op de stadswal moesten doen, waar bovendien de scholieren van de Sint Hieronymusschool *haer notelickheit zijn doende*. Maar helaas, de huisjes waren te klein om ieder een secrete te bevatten. Dat zou bovendien een vreselijke stank veroorzaken. Mom stelde voor op zijn kosten een secrete op de wal aan te leggen. Hij vroeg op welke plaats dat het beste kon gebeuren. De raad zag er niets in. Mom antwoordde weer met dezelfde bezwaren. Als de raad echter volhardde in zijn eis, zou hij genoodzaakt zijn de huisjes leeg te laten staan. Hij stelde daarom voor een veertiende huisje op te offeren om secreten aan te leggen voor de bewoners. Dit voorstel kon de goedkeuring van de raad wegdragen. Uit deze stukken bleek bovendien dat er inmiddels veertien godskamers waren.

Anna Mom, dochter van Jacob, erfde het huis met de kamers. In haar testament van 19 december 1656 legde zij vast dat een bedrag vastgezet moest worden voor de twaalf kamers langs de wal samen met vier kamers in de Stroseeg en drie kamers in de A.B.C.-steeg. Van de rente moesten de kosten bestreden worden. Anna Mom overleed in 1663. Bij een boedelscheiding op 28 december 1682 waren er nog 10 godskamers aanwezig. Bovendien behoorde er een klein huisje bij op de noordhoek van de Heerestraat. Hiernaast was de poort van het grote huis gelegen. Dit hoekhuisje was indertijd het dertiende huis voor de opzichter. Waarschijnlijk zijn de twee andere kamers niet lang voor 1682 als stalling en uitgang bij het grote huis getrokken. Toen Pieter Haeck de Jong het transport van koop van het huis op 7 mei 1678 liet vastleggen, bleken de tien godskamers te grenzen aan zijn terrein. Zij hoorden niet meer bij het huis aan de Kromme Nieuwegracht.

De 10 huisjes vererfden via zijtakken van de nabestaanden van Anna Mom. Uiteindelijk werden 10 woningen in 1822 aangeboden aan de Rooms-Katholieke Armenkamer. Ondanks het achterstallig onderhoud besloten de regenten van de Armenkamer de gift te aanvaarden. De overdracht werd 27 november 1823 notarieel vast-

gelegd. De vrijwoningen werden nu gratis bewoond door R.K. armen en behoeftigen. De metselaar Maas taxeerde de kameren op f1800. Er werd zo weinig geld besteed aan het onderhoud dat zij onbewoonbaar verklaard werden. Uiteindelijk werden ze in 1929 afgebroken voor de bouw van de nrs 4-12 van het Hieronymusplantsoen.

Mieropskameren¹⁴

De hierboven genoemde godskameren van Cornelis van Mierop waren in 1582 in het bezit gekomen van het Weeshuis. Het Weeshuis was in 1577 verhuisd naar het opgeheven klooster van de Regulieren aan de Oudegracht (tegenwoordig Oudegracht nr 245). Het terrein liep van de Oudegracht door tot aan de Springweg. Daar de vrees bestond dat de huisjes afgebroken moesten worden omdat de stadsmuur versterkt moest worden, werd bij de overdracht bepaald dat in dat geval de 12 kameren plus een huisje voor de toezichthouder elders gebouwd moesten worden. De kameren werden niet afgebroken en bleven in het bezit van de katholieke huiseigenaren. Er werden in 1583 wel 12 nieuwe gebouwd aan de Springweg op de restanten van oudere bebouwing. De geschiedenis van deze kameren zal verteld worden in een volgend nummer van SteenGoed.

Fundatie van Huybert Edmontsz van Buchell¹⁵

Hubert van Buchel ontferfde zijn familieleden wegens een familievete. Hij wilde een flink deel nalaten aan zijn trouwe Sibylla, maar zij overleed eerder dan hij. Zijn boeken gingen naar de stadsbibliotheek. Hij benoemde 100 huizittende armen uit het St. Jacobskerspel te Utrecht tot zijn erfgenamen. Zij moesten vroom zijn en wettig gehuwd en ouders zijn van tenminste twee wettige kinderen. Zij zouden zondags voor de preek in de Jacobskerk preuves van 7 stuivers ontvangen. Bovendien moesten zij in die kerk de dienst bijwonen. Het beheer werd opgedragen aan de twee burgemeesters, de twee oudste schepenen en de predikant van Sint Jacob met een rentmeester. Het kapitaal van de fundatie groeide zo snel dat het maandelijks bedrag in 1607 verhoogd kon worden tot zes gulden. In 1812 namen de twee vrederechters de plaats in van de schepenen. In 1911 bleek de fundatie beheerd te worden door de burgemeester, de predikant van wijk C en de kantonrechter.

Desgevraagd antwoordde de scriba van de Jacobikerk d.d. 15 september 2013 dat het fonds nog steeds bestaat en beheerd wordt door de aan de Jacobikerk gerelateerde Hervormde Wijkvereniging Jacobikerk. De betrokkenheid van de burgemeester en een kantonrechter is in onbruik geraakt. Uit het beleidsplan blijkt dat de wijkvereniging in 2012 het beheer heeft overgenomen. Tot ver in de twintigste eeuw hebben ouderen een jaarlijkse kleine uitkering gekregen. Met de komst van AOW en andere voorzieningen was de armoede die het fonds wenste te bestrijden niet of nauwelijks meer aanwezig bij de gehuwde lidmaten van de Jacobikerk. Daarom wordt het geld op iets andere wijze, maar met hetzelfde doel, aangewend.

Jacob Mom en erfgenamen¹⁶

Jonker Jacob Mom had vóór hij naar Utrecht uitweek een bewogen leven geleid.

Hij werd omstreeks 1569 geboren te Winssen als tweede zoon van de vermogende Johan Mom, ambtman en rechter van Maas en Waal, en Anna Pieck. Zij was de dochter van Jacob Pieck en Maria van Beveren. Johan Mom verhuisde in 1572 naar het huis van zijn schoonvader in Tiel. Dit huis werd de woning van de ambtman. Hij werd in 1574 vermoord. Zijn echtgenote Anna was toen al overleden.

De bestuursfunctie ambtman was niet erfelijk, maar bleef wel binnen de familie. Om

die functie werd hevig geruzied tussen de potentiële kandidaten. Soms ging men op de vuist om zijn zin te krijgen. Daar Jacob jong vaderloos geworden was werd het ambt tijdelijk waargenomen door een familielid. In 1588 werd hij geïnstalleerd als ambtman. De ambtman was de hoogste bestuurder van een Ambt (dat weer een onderverdeling was van een Kwartier) en vertegenwoordiger van de vorst. Hij was zowel dijkgraaf als rechter.

Jacob Mom trouwde vóór 1594 met Cornelia van Cuylenburch. Er is slechts één volwassen kind bekend: Anna Mom die op 13 mei 1609 te Utrecht in het huwelijk trad met Assuerus (of Sweder) van Brakel. Beiden woonden toen al in Utrecht. Hij was de zoon van jonker Jasper van Brakel en Beatrix de Voocht van Rijnveldt, vrouwe van Blickenburch. Toen zijn moeder in 1628 overleed, erfde haar zoon Sweder de heerlijkheid.

Jacob Mom was ambtman in buitengewoon moeilijke en verwarrende omstandigheden. Zijn bestuursgebied lag steeds in de frontlinie van de strijdende partijen. De ene keer werd het bezet door de Spanjaarden, die wilden dat iedereen katholiek bleef. De andere keer door de staatsen onder leiding van stadhouder Maurits, die wilden dat iedereen calvinist werd. De ambtman werd verantwoordelijk gehouden voor de juiste godsdienstige gezindheid. Een onmogelijke situatie, te meer daar Mom en zijn kinderen katholiek bleven.

Hoewel hij zijn werk als dijkgraaf uitstekend deed naar het oordeel van tijdgenoten en van latere historici, maakte hij vele vijanden door zijn onbesuisde gedrag. Hij oogste veel onbegrip met zijn voortijdig uitgelekte plan om het nauwelijks verdedigde Tiel in 1606 aan de Spanjaarden over te leveren. Dit werd voorkomen en Tiel bleef

in staatse handen. Mom kreeg zoveel kritiek dat hij in 1613 zijn ambt verkocht aan zijn neef Herman Pieck en uitweek naar Utrecht. Daar vond hij onderdak bij zijn dochter Anna die in het reeds in 1604 gekochte huis woonde.

Een tijdlang leek het of hij er zonder kleerscheuren vanaf zou komen en een rustig bestaan als ambteloos burger kon leiden. Maar direct na het beëindigen van het Twaalfjarig Bestand werd hij op last van Maurits van zijn bed gelicht en naar Den Haag gebracht. In de gevangenis schreef hij een verweerschrift. Na een kort proces werd hij ter dood veroordeeld wegens samenzwering en op 17 april 1621 onthoofd.¹⁷ Zoals gebruikelijk werden zijn goederen verbeurd verklaard. Schoonzoon Sweder van Brakel wist dit onheil ongedaan te maken door de redenering dat het Hof te Arnhem geen rechtstreekse medewerking aan het proces had verleend. Hierdoor was de weg vrij voor de Gelderse Landdag om op 20 december 1622 te beslissen dat de goederen niet verbeurdverklaard zouden worden.

Het bovenstaande is een korte samenvatting van de gebeurtenissen. Het is hier niet de plaats om dit zeer ingewikkelde verhaal gedetailleerd te vertellen. De geïnteresseerde lezer zij verwezen naar de beeldende beschrijving van Van Heiningen, die de ruimte nam om uitvoerige transcripties van contemporaine beschrijvingen op te nemen.

Toen Jacob Mom naar Utrecht kwam, nam hij niet alleen zijn vrouw Cornelia mee, maar ook zijn familieleden. Zo woonden zijn schoonmoeder Anna van Cuylenburch en haar zuster Margareta van Cuylenburch tot hun overlijden in respectievelijk 1623 en 1649 in zijn huis in de Jerusalemsteeg. Dochter Anna Mom en haar familie bleven in het huis aan de gracht wonen. Na het overlijden van haar moeder Cornelia in 1632 erfde Anna het huis met alles wat er bij hoorde. Anna kreeg een aantal kinderen waarvan Maria, Agnes en Hendrika van Brakel volwassen werden. Alleen de ongehuwde Maria overleefde haar moeder. Hendrika trouwde op 31 januari 1635 te Utrecht met Cornelis van Spangen, heer van Spangen, Baudris en Ter List. Na het overlijden van Anna Mom in 1663 vererfde het huis via Maria van Brakel op de kinderen van Hendrika. Na diverse boedelscheidingen kwam het huis in 1682 in het bezit van Assuerus Hendrik graaf van Spangen, heer van Ter List die het in 1697 overdeed aan Pieter Haack de Jong.

Anna Mom wilde de godskameren in de katholieke familie houden. Zij dacht daar goed over na zodat zij regelmatig haar testament aan haar voortschrijdende inzichten aanpaste. De huisjes werden niet met het grote huis mee verkocht, maar bleven in de familie.

Paapse stoutigheden¹⁸

Na de dood van Jacob hernam het leven van de familie Mom in Utrecht zijn rustige gangetje, zij het dat de katholieke familie het af en toe aan de stok kreeg met ijverraars voor de calvinistische religie.

Na vele besluiten waarin katholieke godsdienstoefeningen met meer of minder succes verboden werden, herhaalde het Hof van Utrecht op 26 augustus 1581 het verbod nog eens. Nu met de bepaling dat de aanwezige pastoors mochten blijven bedienen. Door alle bepalingen zat er voor de katholieken niets anders op dan ondergronds te gaan. Het percentage van de bevolking dat katholiek was gebleven werd op 1/3 deel van de stads bevolking geschat. Er was een aantal staties van waaruit de pastoors hun werk deden. Achter de Heerestraat met een ingang in de Jerusalemsteeg was een schuilkerk. Maar ook bij particulieren werden aan huis bijeenkomsten belegd. Van Klaveren heeft daar het volgende verhaal over verteld. In de 17e

eeuw diende de gereformeerde kerkeraad vele klachten in bij het stadsbestuur over de *paepsche stoutigheden*. Dat bestuur moest daar vervolgens iets aan doen zonder dat er een volksoproer ontstond onder de toch nog aanzienlijke aantallen katholieken in de stad. Het stadsbestuur probeerde met pappen en nathouden de orde te bewaren. In de kerkeraadvergadering van 15 februari 1647 werd schande gesproken van het kwalijk bevonden catechiseren van kinderen door de paapse kloppen. Men besloot het bestuur tot actie aan te zetten. Dat probeerde daar aanvankelijk met succes onderuit te komen, maar niet voor lang. Besloten werd dat er een lijst gemaakt zou worden van huizen waar vergaderingen of catechesaties gehouden zouden worden. Op 9 augustus was de lijst klaar. De familie van Brakel stond er gekleurd op: *in 't huys van den heer van Braeckel by 't Hieronymi school; tot den heer van Spangen, daer specialick 's Sondaghs ten een uyre wordt gecatechizeert*. Het valt in deze lijst op dat er nog al wat rooms-katholieken waren onder de elite. Men wilde hierover een remonstrantie sturen aan het stadsbestuur om een remedie te verzoeken. Over de inhoud van deze remonstrantie werd men het niet eens en uiteindelijk gebeurde er niets mee.

Leeuwenberg beschreef in 2008 de gevaren die clandestiene misvieringen konden opleveren voor de betrapte priester, huiseigenaar en aanwezigen. Zij konden rekenen op arrestaties, boetes en in beslagname. Op 11 november 1615 slaagde de onderschout er in om een bijeenkomst te verstoren in het huis van Victor Scorel in de Winsensteeg (nu Herenstraat) en de liturgische voorwerpen in beslag te nemen. De katholieken probeerden de geconsacreerde hosties terug te kopen. Pas weken later, zo vertelt Leeuwenberg, lukte het de zeer vrome schoonzuster van de schout, vrouwe Van Brakel, de grote hostie, die zich in een monstrans bevond, om te wisselen voor een niet geconsacreerde.

Met die schoonzuster werd bedoeld de dochter van Anna Mom, Agnes van Brakel, getrouwd met Dirck van Zuylen van Drakenburg, de broer van Johan van Zuylen van de Haer, schout van Utrecht van 1602-1622.

De intocht van de Fransen in 1672 bracht godsdienstvrijheid voor de katholieken mee. Even konden zij uit de illegaliteit komen. Maar zodra de Fransen in 1673 weer vertrokken waren moest men terug in de schuilkerken.

Pieter Haack de Jong¹⁹

De Vrede van Utrecht

Ter beëindiging van de jarenlange strijd om de opvolging van de Spaanse troon werd eind 1711 besloten tot een Vredescongres in Utrecht. Hieraan is in het herdenkingsjaar 2013 uitvoerig aandacht geschonken. Eigenaar oud-burgemeester en lid van de vroedschap Pieter Haack de Jong (1664-1721) beleefde een profijtelijke tijd tijdens de vredesonderhandelingen. Zoals vele andere notabelen verhuurde hij zijn riante pand aan een diplomaat. De huurder van Pieter was de vertegenwoordiger van de koning van Portugal, de graaf van Tarouca, minister plenipotentiaris. Portugal had de zijde van de geallieerden gekozen tegen de Europese hegemonie van Frankrijk en Spanje. De gevolmachtigde kon beschikken over ruime financiële fondsen, zoals verder nog zal blijken.

João Gomes da Silva (1671-1738) was de zoon van een mar-

João Gomes da Silva, graaf van Tarouca (1671-1738).
Het portret is een mezzotint door B. Picart.

kies. Hij trouwde met de zeer rijke Dona Joana Rosa de Meneses, vierde condessa de Tarouca. Via dit huwelijk kon hij zich graaf van Tarouca noemen. Hij arriveerde 6 februari 1712 in Utrecht. Zes dagen later sloot Tarouca een huurcontract af met Pieter Haack de Jong waarbij hij huis, stal, kelders, tuin, orangerie en meubilair huurde. Uitgezonderd hiervan waren een deel van de zolder die De Jong voor zichzelf wilde houden en een hoekje van de zolder voor de tuinman, waar het personeel van de graaf niets te zoeken zou hebben. De tuinman hield toezicht op een ordentelijke gang van zaken en bleef ook de tuin en de orangerie onderhouden. Hier tegenover stond een forse huur en nogal wat voorwaarden. De Jong ging voor, wat tegenwoordig heet, de hoofdprijs. Hij verhuurde om te beginnen voor een periode van een half jaar voor f1900 per maand en te betalen aan het begin van iedere maand. De huur kon verlengd worden tegen dezelfde huurprijs. Er zou f40.000 betaald moeten worden als het huis af zou branden (niet geheel ondenkbaar met al die kaarsen en het Ammunitieshuis als buurhuis). Als slechts een deel verbrandde, moest de graaf het huis laten repareren en herstellen in de oorspronkelijke staat door een werkman die door De Jong aangewezen zou worden. Aan het eind van de huurperiode moest uiteraard alles in de oorspronkelijke staat opgeleverd worden. Schade aan huis, tuin, stal en ruiten diende tegen een redelijke prijs hersteld te worden.

De huurprijs moet gezien worden in het perspectief van de waarde van het huis c.a.: het had f18.000 gekost bij de aankoop in 1697 en het bracht f24.000 op bij de verkoop in 1725. De graaf vertrok op 17 april 1715 als een van de laatste onderhandelaren. De graaf heeft er zo'n 38 maanden huur betaald. Totaal betaalde hij, als hij tenminste trouw alle huur had voldaan, f72.200.

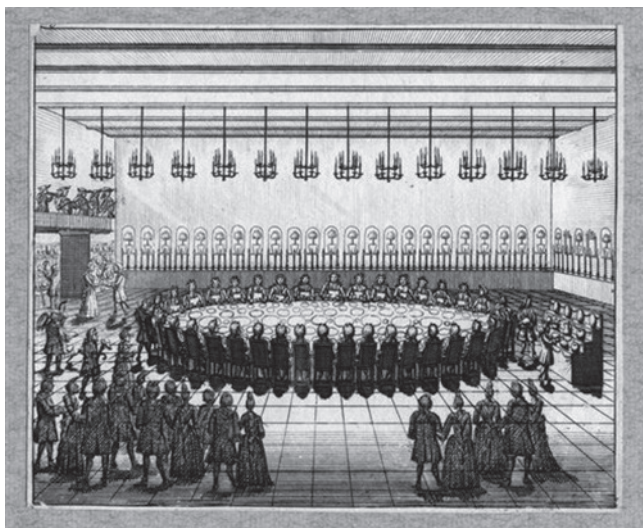
In ieder geval had de graaf er een riante tuin tot zijn beschikking, waar hij een grote houten feesttent liet opzetten van ongeveer 33 x 11 meter om bals, toneelvoorstellingen en diners te kunnen houden. Naar aanleiding van de geboorte van twee Portugese prinsjes respectievelijk in 1712 en 1714 organiseerde Tarouca geweldige feesten. Nicolaas Chevalier, de uitgever die om de hoek in de Jerusalemsteeg woonde, maakte hiervan en van andere feesten bij zijn burens een uitvoerig geïllustreerd verslag. Hij meende dat zelfs de meest geoefende pen moeite zou hebben om die feesten te beschrijven.

Relletjes bleven niet uit en ook de graaf van Tarouca kreeg zijn deel. Op 4 maart 1712 liet hij zijn kok door de schout en zijn dienders naar Hasenberg brengen en aldaar opsluiten omdat de kok de avond daarvoor de hofmeester met een mes in zijn zij had verwond.

Van de graaf van Tarouca werd wel beweerd dat hij niet veel anders deed dan feestvieren, maar dat was niet helemaal waar. Hij nam de gelegenheid te baat om zich te verdiepen in de waterbouw. Hij legde contacten met de architect en machinist Gerard den Otter voor de aanleg van polders in Portugal. Den Otter zag er wel wat in, maar wilde een garantie tot vrijkoop bij gevangenneming door zeerovers.

Waar de eigenaar van het pand tijdens het congres met zijn gezin verbleef is niet overgeleverd. Het kan zijn dat hij zich terugtrok in het niet verhuurde deel van het complex.

Feestmaal gegeven door de graaf van Tarouca aan een grote ronde tafel in de feesttent in de tuin, 9 januari 1713. Ets door N. Chevalier.

Het is niet uitgesloten dat de familie De Jong zich een deel van de tijd terugtrok in de buitenplaats die de vrouw des huizes in 1701 van haar broer Caspar Cornelis Schade had geërfd. Antonia verkreeg toen de ambachtsheerlijkheid Tull en 't Waal die haar vader Jasper Schade in 1684 op een veiling had gekocht. Vanaf 1701 mocht Antonia zich vrouwe van Tull en 't Waal noemen. In 1721 werd na het overlijden van Pieter Haack de Jong een inventaris van de boedel opgemaakt. Daarin stond het huis als volgt omschreven: Een huisinge, berg- en bakhuis met omtrent vijf mergen boomgaard, gelegen onder de gerechte van 't Waal, strekkende uit den opstal van de Waelse wetering tot in de diepte van de Lek toe.

Familie en loopbaan²⁰

Pieter Haack de Jong was geboren en getogen in Amsterdam. Bij zijn doop op 22 januari 1664 kreeg hij van zijn ouders Jan de Jong en Sara Haack de naam Pieter zonder de toevoeging Haack. Zijn moeder overleed toen hij vier jaar oud was. Waarschijnlijk overleefde zijn vader haar niet lang. Sara was de dochter van de zeer gelukke Amsterdamse papierhandelaar Pieter Haack. Uit zijn levensloop blijkt dat Pieter de Jong geen interesse had in het koopmanschap. In 1671 verwisselde grootvader Pieter Haack het tijdelijke met het eeuwige. Door de erfenis die hij van zijn overleden grootvader had gekregen, werd hij financieel onafhankelijk. Hij was bepaald ambitieus en wilde een bestuurlijke loopbaan. De familie Haack had echter niet de juiste achtergrond om toe te kunnen treden tot het Amsterdamse stadsbestuur. Hij richtte daarom de blik op Utrecht. Hij werd in 1684 onder de naam Pieter Haeck de Jongh Amstelodamensis ingeschreven bij de Universiteit van Utrecht. Waarschijnlijk heeft hij als eerbetoon aan zijn grootvader de naam Haack aan de zijne toegevoegd. Zijn kinderen gebruikten die naam niet. Hij promoveerde op 2 maart 1685 op een proefschrift over borgstellingen. Dit was een veel gebruikt thema voor proefschriften in die tijd. Hij blonk kennelijk uit want hij kreeg het predicaat *met applaus*. Op de bul staat de aantekening: 13 februari 1693 eed afgelegd door mr Petrus Haeck de Jongh in het college van den Raede 's Hoofs van Utrecht als advocaat.

Vijf maanden na zijn promotie trouwde hij met de burgemeestersdochter Anna Maria van Weede (1665-1703) en kwam zo terecht in de Utrechtse elite. Op zich is het verbazingwekkend dat een zoon uit een niet zo heel belangrijke Amsterdamse koopmansfamilie trouwde in de Utrechtse elite. Het is een bekend feit dat het erg lastig was om als buitenstaander door te dringen tot de elite, het stadsbestuur en zo tot de politieke macht. Een beproefd middel was te trouwen in families uit de bestuurlijke toplaag. Pieter heeft het wel heel snel voor elkaar gekregen. Had hij tijdens zijn verblijf aan de universiteit goede contacten gelegd of was hij een financieel aantrekkelijke partij? Wat bracht hij ten huwelijk?

De akte van huwelijkse voorwaarden tussen Pieter Haack de Jong en Anna Maria van Weede was voorzien van een staat van aanbreng. Zij bracht goederen en geld in ter waarde van f10.000. Dit kreeg zij niet in handen, want het was eigenlijk de erfenis die zij van haar moeder Isabella van Berck zou krijgen. Deze dame overleed in 1693. Eerst toen kreeg Anna Maria de beschikking over de huwelijksgoederen. Pieter daarentegen bracht meteen f218.357 in. Hiervan was f18.229 afkomstig van het erfdeel dat hij na het overlijden van zijn vader had gekregen. De rest kwam uit de erfenis van zijn grootvader. Voor Utrechtse begrippen was dit veel geld. In minder dan geen tijd zat hij op het kussen. Hij werd in 1686 ontvanger van de 20e en 40e penning. Vervolgens werd hij lid van de vroedschap, éénmaal burgemeester (1699-1701)

en viermaal schepen van het gerecht van de stad Utrecht. Bovendien werd hij vanaf 1694 raad ter admiraliteit van Rotterdam (ook Admiraliteit op de Maeze genoemd) en vanaf 1710 van Zeeland. Daarnaast was hij vanaf 1715 tot zijn dood in 1721 dijkgraaf van de Lekdijk Bovendams. Zijn nalatenschap mocht er zijn. Alles opgeteld en weer verminderd met de schulden en legaten kwam de taxatie uit op f223.470. Het echtpaar kreeg elf kinderen. Bij de geboorte van het laatste kind ging het mis: Anna Maria stierf in het kraambed evenals haar baby. Zij werden samen in één kist begraven. November 1706 hertrouwde Pieter met Anthonia Schade (1664-1735). Zijn dochters vergrootten de sociale stijging: zij trouwden in de Engelse adel. Het koopmansbloed was niet helemaal uit de familie verdwenen. Elias (1903) vertelde dat van dochter Sara Petronella het verhaal ging dat zij een *seer brave koopvrouw was, die een seer groot Comptoir van zeer swaare negotie selfs als een man derigeerde*.

Everard de Beer²¹

In 1725 kocht kanunnik en kameraar van het Domkapittel Everard de Beer het huis van de erven De Jong. Hoewel zij invloedrijk geweest moet zijn, heeft de familie De Beer weinig sporen nagelaten in de geschiedenis van de stad. Voor de woonhuisgeschiedenis lieten zij wel een interessante erfenis na. Door vroeg overlijden en hertrouwen zijn er veel testamenten en inventarissen van inboedels beschikbaar. Een interessant onderdeel van de inboedels van deze familie vormen de schilderijen. Het is natuurlijk bekend dat in de grote huizen schilderijen de muren sierden. Maar welke? In ieder geval een aantal portretten van voorouders. In de inventarissen is de vererving van de familieportretten te volgen.

Op 8 maart 1692 stelde Aletta Cornelisdochter Booth per testament vast wat er met haar nalatenschap moest gebeuren. Zij was de dochter van de bekende oudheidminnaar Cornelis Booth (1605-1678) en zijn eerste vrouw Amelia van Waveren genaamd van (N)Oort (1603-1637).

Aletta (1630-1694) was in 1651 getrouwd met Gerard de Beer (1615-1669), secretaris van het gerecht te Utrecht. Zij was een stuk jonger en overleefde hem 25 jaar. Hun jongste kind, Everard, werd op 1 december 1667 te Utrecht gedoopt.

Hij was bijna twee jaar toen zijn vader overleed. Zijn moeder is nooit hertrouwd. Toen Aletta haar testament liet opstellen waren vier van de zes kinderen nog in leven. Het testament van Aletta levert verrassende details op. Zij wees haar zoons Gerbrand en Cornelis Jan aan als administrateurs over de goederen van Everard omdat hij uitlandig was. Kennelijk verwachtte zij hem niet snel terug en werd hij niet bedacht met portretten zoals de andere kinderen. Over deze afwezigheid zijn geen andere berichten. Misschien studeerde hij in het buitenland. In ieder geval was hij 1704 weer present om de kanonikale prebende van Petrus Jacobus Costerus te kopen en zo kanunnik ten Dom te worden en even later kameraar.

Aletta had speciale wensen over de bestemming van de familieportretten die zij beheerde. Gerbrand kreeg met name genoemde portretten toebedeeld onder de voorwaarde dat als hij kinderloos kwam te overlijden, de schilderijen naar haar zoon Cornelis Jan zouden gaan. Als ook hij kinderloos zou overlijden, moesten de schilde-

Het echtpaar De Beer had een buitenverblijf in Oud Aa (in het gerecht Ruwiel) dat aan de achterzijde grensde aan het riviertje de Aa en aan de oost-west zijde aan de Oudaaschen dijk. De hofstede omvatte een huis, boomgaard en wat land daaromheen. Het lag tegen een bos aan. Zoals gebruikelijk in die tijd werd het goed verpacht onder de voorwaarde dat de verhuurder voor zichzelf de beschikking over enige kamers behield.

Luiermand van baby Steven van Nellesteyn, kleinzoon van Everard de Beer, 1736²²

De luijermant van t kind bestaende in

Een wit damast doopkleed met rood fluweel gevoerd.

Een marselje kapluijer.

Een spaanjolet dekentje met rode streepjes.

Nog een kleijn wit dekentje.

Een spaanjolet dekentje.

Twee gebreijde borstrokjes.

Een swegtel.

Drie lange jurken.

Een marselje borstrokje.

Een meijsjes doopmutsje.

Een dito jonges.

Een paar doop handschoentjes.

Een kante dasje.

Een borst hempje.

Vijff mutsjes met kant.

Negen slaapmutjes.

Vijftien boven mutsen.

Elff ondermutsen.

Vier borstrokken.

Twee gebreijde borstrokjes.

Ses feijeltjes.

Twee paar handschoentjes.

Seven borsthempjes.

Elff linne mutsjes met flepjes.

Vier damaste luijers.

Een genaaijt speldekussen.

rijen naar dochter Margareta gaan. Alle andere schilderijen vermaakte zij aan haar zoon Cornelis Jan.

En zo geschiedde. Gerbrandt overleed in 1712 kinderloos zodat de portretten overeenkomstig de laatste wil van Aletta naar Cornelis Jan verhuisden. Na zijn overlijden in 1728 werden ze eigendom van Margareta. Toen zij op 5 december 1732 gestorven was gingen de schilderijen naar haar laatste in leven zijnde broer, Everhard. Hij kon er niet lang van genieten want hij overleed twee dagen later op 7 december 1732. En zo kwamen de nalatenschappen van Margareta en Everhard in handen van zijn weduwe Hillegonda van Sijpesteyn. Zij wikkeldde beide boedelscheidingen af. Die van Margareta was 31 januari 1733 gereed, die van Everhard was lastiger daar hun twee kinderen Gerarda Aletta (1715-1736) en Everarda Hillegonda de Beer (1721-1785) nog onmondig waren. De liquidatie kreeg zijn beslag op 10 oktober 1733. Hillegonda verkocht het huis aan de Kromme Nieuwegracht met een deel van de inboedel op 3 januari 1739 aan Jacob van Berck en ging in een huis aan de Marieplaats wonen. Het is voorstelbaar dat zij geen interesse meer had voor de portretten van haar schoonfamilie en deze verkocht met de rest van Margareta's boedel. In de boedelinventaris van Margareta staan de portretten slechts genoemd als: *seven familie pourtraiten*.

Interessant zijn de portretten die Gerbrandt kreeg: die van Aletta Booth en Gerard de Beer, geschilderd door Janson; die van de vader en de moeder van Gerard de Beer (opmerking: dit waren Gerbrandt de Beer en Margriet van Dueverden; er werd geen schilder genoemd); die van grootvader Van Deuverden waar geen wapen bij was geschilderd (bij de andere wel? F.I.K.) en die van Cornelis Booth en Amalia van Oort, geschilderd door Moreelse.

Om welke schilders het ging is moeilijk uit te maken wegens gebrek aan nadere gegevens.

De portretten van Aletta Booth en Gerard de Beer moeten geschilderd zijn tijdens hun huwelijk tussen 1651 en 1669. De naam Janson (of Jonson) kan toebehoord hebben aan de portretschilder Cornelis Jonson van Ceulen I (1593-1661), die in de periode 1652-1661 in de Heerestraat in Utrecht werkte en woonde. Het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie (RKD) heeft in zijn bestand 171 portretten gemaakt door Cornelis I opgenomen, waarvan vele niet geïdentificeerd zijn. Hoewel er portretten van de familie geschilderd zijn, is onbekend of deze nog bestaan. Misschien kijken zij ons anoniem aan op de website van de RKD.

Opvallend is de opname in de database van de RKD van de portretten die Moreelse heeft gemaakt. Verwezen wordt naar het testament van Aletta. De RKD meent dat Paulus Moreelse de maker moet zijn geweest, maar geeft tegelijk aan dat de por-

tretten onvindbaar zijn en na de vermelding in het testament nergens meer gesignaleerd zijn. Vastgesteld kan nu worden dat de portretten in 1733 nog bestonden. Hier houdt het spoor op.

Na het overlijden van het echtpaar Cornelis Jan van Nellesteyn († 25-3-1736) en zijn echtgenote Gerarda Aletta de Beer (begr. 10-12-1736), de oudste dochter van Everard de Beer, werd in 1737 voor hun zoontje Steven van Nellesteyn (ged. 4-12-1735) een inventaris van de boedel gemaakt. Hierin duiken familieportretten op uit het bezit van Gerarda: van haar overleden grootouders, van haar overleden ouders (Everard de Beer en Hillegonda van Sijpesteyn) en van haarzelf. De portretten van haar grootouders Gerard de Beer en Aletta Booth zouden de schilderijen van Jonson geweest kunnen zijn. Steven overleed 26 februari 1758 te Marseille. Zijn erfgenaam was zijn oom Wouter Hendrik van Nellestein. Wellicht is via deze familie nog een schilderij te achterhalen.

Net als zijn vader Gerard trouwde Everard op latere leeftijd. Hij nam de voogdij op zich over de drie kinderen van zijn echtgenote Hillegonda van Sijpesteyn (1674-1754). Zij was na een huwelijk van zeven jaar in 1710 weduwe geworden van Jacob van Mansveld, maarschalk der Stad en Landen van Montfoort en kanunnik ten Dom te Utrecht. Everard en Hillegonda vierden hun bruiloft op 6 augustus 1714. In 1725 verhuisde het gezin naar de Kromme Nieuwegracht.

Na het overlijden van Hillegonda op 15 augustus 1754 werd een uitvoerige inventaris opgemaakt van haar nalatenschap voor de verdeling onder de kinderen uit haar beide huwelijken. Daarin was een lijst met een 40-tal schilderijen opgenomen. Bijzonder is dat bij de meeste objecten de (achter)naam van de maker geschreven is. Deze schilderijen moeten eerder aanwezig geweest zijn in het huis aan de Kromme Nieuwegracht. De lijst geeft ook een beeld van haar kunstzinnige voorkeuren. Daarom is een transcriptie van deze lijst in de bijlage toegevoegd.

Jacob van Berck²³

Jacob van Berck werd 11 december 1694 gedoopt te Utrecht als zoon van Daniel van Berck, raad in de vroedschap van Utrecht (1658-1718) en Anna Clara de Latour/ de la Tour (1665-1728). Hij trouwde in 1728 met de Utrechtse regentendochter Aletta Maria van Wijk. Jacob werd na vier jaar al weduwnaar. Hij hertrouwde in 1733 in Enkhuizen met Neeltje Dirx Schuit. Nadat hij in 1735 wederom weduwnaar geworden was trouwde hij op 12 oktober 1738 te Utrecht met de Amsterdamse Susanna de Wilhem, dochter van Constantijn Cornelis (le Leu) de Wilhem en Maria Slaars. Saillant is dat haar ouders pas op 10 maart 1738 trouwden. Zij wettigden bij die gelegenheid hun kinderen. Haar vader overleed niet lang daarna in januari 1740. De nalatenschap van Maria Slaars bedroeg in 1753 f960.587. Gezien deze erfenis zal het niet toevallig zijn dat Jacob van Berck in 1754 zijn buitenplaats Laanwijck grandioos herbouwde.

Het echtpaar Van Berck ging begin 1739 wonen in het huis aan de Kromme Nieuwegracht dat zij hadden gekocht van de erven De Beer. Zij kregen hier drie kinderen waarvan alleen de in 1740 geboren Maria Constantia de volwassenheid haalde. Jacob van Berck werd 24 juli 1762 begraven. Hij had een succesvolle loopbaan gehad als lid van de vroedschap, schepen en burgemeester. Bovendien was hij gecommitteerde in de admiraliteit van Noord-Holland en hoogheemraad van de Lekdijk Bovendams geweest. Hij was de laatste *mansoir* van zijn geslacht. Daarom werd zijn familiewapen gebroken in zijn grafkelder geplaatst.

Het huwelijk van zijn dochter Maria Constantia moet veel commotie veroorzaakt hebben. Zij wilde trouwen met Reinhard A. C. W. van Heiden (1732-1781), heer van Rijnestein en vanaf 1767 rijksgraaf. Vanwege de slechte reputatie die de minnaar zou hebben, wilde Jacob het huwelijk niet goedkeuren. Zij wilde toch doorzetten en liet zich in 1758 schaken. Kennelijk werd alles weer bijgelegd want zij trouwden op 12 november 1758 te Utrecht.

Jacob van Berck is vooral bekend gebleven als bouwheer van het nog steeds bestaande Huis Sparrendaal in Driebergen. Het terrein waarop hij het buitenhuis optrok was al vanaf 1644 in het bezit van de familie. Het is waarschijnlijk tijdens de Franse bezetting in 1672 of 1673 verwoest. Het huis werd herbouwd en kreeg de naam Laanwijck. Jacob liet Laanwijck afbreken om het in 1754 te vervangen door algehele nieuwbouw. Dat Laanwijck door hem als buitenverblijf werd gebruikt blijkt uit de aantekening in het begraafregister bij het overlijden van zijn eerste vrouw Aletta: zij woonde aan de Nieuwegracht bij de Plompetoren, maar was overleden op haar *plaisierplaats* te Driebergen.

Gerard Maximiliaan Taets van Amerongen²⁴

Gerard Maximiliaan Taets van Amerongen werd op 6 juli 1727 geboren als tweede zoon van Leonard Taets van Amerongen, heer van Natewisch (1700-1736) en Maria Jacoba Pijnssen van der Aa, vrouwe van Renswoude, Emmikhuizen en Deil (1703-1766). De oudste zoon Joost (1726-1791) erfde Natewisch van zijn vader. Gerard werd na het overlijden van zijn moeder in 1766 heer van Renswoude, Emmikhuizen en Deil en daarmee eigenaar van het kasteel Renswoude. Hij trouwde in 1759 met Catharina Johanna Mossel. Zij was 3 januari 1741 geboren te Negapatnam (Coromandelkust, tegenwoordig Tamil Nadu, India) als dochter van de zeer vermogende Gouverneur-Generaal van de VOC Jacob Mossel (1704-1761).

Hij nam privé deel aan allerlei handelsactiviteiten. Van belang voor deze geschiedenis is dat hij in 1745 de eerste directeur werd van de Amfioensociëteit. Deze sociëteit had het alleenrecht op de handel in opium (destijds 'amfioen' of 'amphioen' genoemd) in het klein. De handel in het groot was het monopolie van de VOC. Zowel de officiële handel als de smokkelhandel was zeer lucratief. Het octrooi van de Sociëteit werd in 1794 niet meer verlengd. De VOC nam de activiteiten over. Na de opheffing van de VOC kwam de lucratieve handel in opium in handen van de Nederlandsche Handel-Maatschappij.

Catharina verkreeg na de dood van haar vader in 1761 inkomsten uit deze handel. Zij had 10 1/3 aandeel waarvoor haar vader indertijd per aandeel 2.000 rijksdaalders had betaald. Er werd jaarlijks een dividend van circa 300 rijksdaalders uitgekeerd. Bij de opheffing op 25 maart 1794 hielden deze inkomsten op. Per aandeel kregen de aandeelhouders 4.580 rijksdaalders uitbetaald.

Op 6 februari 1765 kocht Gerard het grote huis aan de Kromme Nieuwegracht met alles wat daarbij hoorde. Uit de koopakte blijkt dat de sociale ruimtes van het huis al aardig ingericht waren daar eigenaresse Susanna le Leu de Wilhem, veel meubilaire achterliet. Na deze aankoop verwierf Gerard gestaag meer onroerend goed zoals in 1768 een huis om de hoek in de Jerusalemsteeg dat tegenwoordig het nummer 8-10 heeft.

In 1771 werd Gerard kanunnik van het kapittel van de Dom. Daaraan was niet alleen een inkomen verbonden maar ook verkiesbaarheid in de Staten van Utrecht. De vijf kapittels hadden daar recht op een vertegenwoordiger. Zijn broer Joost was schout

van Amersfoort. Hij had hierdoor een zeer invloedrijke functie en diende als verlengstuk van de stadhouder. Hij had een grote informele macht en beval zijn broer Gerard met succes aan voor een benoeming in het Eerste Lid van de Staten van Utrecht. In de Patriottentijd was Joost een fel orangist. Hij zal onaangenaam verrast zijn geweest door de radicalisering van zijn broer Gerard, zijn neef Joost Taets van Amerongen van Oud-Amelisweerd en de neef van zijn vrouw Jan Anthony d'Averhout. In tegenstelling tot de meeste edellieden die meer vertrouwden op Oranje, sloten zij zich aan bij de patriotten. Gerard werd voorzitter van de patriotse Staten van Utrecht. Toen de Pruisische troepen in september 1787 het land binnenvielen en de stadhouder te hulp schoten, vluchtte Gerard naar het buitenland. Hij stierf op 8 maart 1788 in ballingschap te Douai. Zijn weduwe overleefde hem zeven jaar en overleed 6 augustus 1795 te Antwerpen. Het is niet bekend wie er vervolgens gebruik maakte van het huis aan de gracht. De vier kinderen besloten in 1808 het huis en het daarbij horende onroerend goed te veilen. Het werd op 15 juli overgedragen aan Jan Hendrik van Lynden. Bij deze koop hoorde niet het huis Jeruzalemstraat 8-10.

Jan Hendrik van Lynden van Lunenburg en erfgenamen²⁵

Jan Hendrik van Lynden werd op 20 januari 1765 te Utrecht geboren als tweede zoon van Balthasar C. van Lynden van Lunenburg (1731-1822) en Johanna A. Strick van Linschoten (1733-1806). Hij trouwde in 1794 met Francina C. D. B. van Spaen (1763-1835). Het echtpaar kreeg drie dochters: Constantia Johanna (1795-1859), Elisabeth Johanna Charlotte Gerardina Maria (1796- 1860) en Charlotte Sophia (1798-1835). Jan Hendrik kocht in 1808 het huis aan de Kromme Nieuwegracht. Hij bleef daar met zijn gezin de rest van zijn leven wonen. Na het overlijden van Jan Hendrik op 10 januari 1854, werden de dochters Constantia en Elisabeth eigenaressen van het huis. Zij bleven daar tot hun dood wonen.

Omdat de dochters ongehuwd bleven, ging na het overlijden van Elisabeth haar nalatenschap naar de kleinkinderen van Francina van Lynden, de oudste en enige gehuwde zuster van Jan Hendrik. Elisabeth vermaakte het huis aan de Kromme Nieuwegracht aan Albertina en Quirina van Swinderen. Quirina bleef ongehuwd, terwijl haar zuster Albertina getrouwd was met Jacobus baron van der Feltz. Het is deze baron die het huis namens zijn echtgenote en haar zuster in 1884 verkocht en daarbij de schoorsteenmantel en het huisarchief aan de stad Utrecht schonk. Jan Hendrik leefde in een politiek zeer wisselvallige periode. Zijn beminnelijke persoonlijkheid maakte dat hij alle politieke stormen doorstond en steeds aanzienlijke functies verwierf. Hij was onder meer lid van het kapittel ten Dom. Hij kwam vanaf 1788 tot 1800 jaarlijks voor in de registers waarin de uitkeringen aan de kanunniken werden opgetekend. Hij bleef lid tot het kapittel op 27 februari 1811 bij keizerlijk decreet werd opgeheven. Zijn laatste landelijke functie betrof het lidmaatschap van de Eerste Kamer van 1831 tot 1848. In dat jaar vierde hij zijn 60-jarig jubileum in politiek-bestuurlijke dienst.

Uit niets blijkt dat de erfgenamen van Elisabeth van Lynden, de zusters Van Swinderen, het huis in Utrecht gingen bewonen. Het bevolkingsregister van 1860-1879 vermeldt de vestiging vanaf 1862 van de koetsier Herman Arnoldussen en zijn echtgenote Catharina Nagtegaal. Hoewel in het bevolkingsregister Herman Arnoldussen te boek staat als koetsier, kon in de patentregisters van wijk F geen zelfstandig gevestigde koetsier op dit adres gevonden worden.

Jan Hendrik van Lynden van Lunenburg (1765-1854) portret ca 1843.

*Elisabeth J.C.G.M. van Lynden
tekening door J. Anspach, 1810.*

Hij overleed 17 mei 1878. Zijn weduwe bleef er wonen als huisbewaarster tot haar vertrek op 17 mei 1884.

Met de verkoop van het huis op 21 maart 1884 aan de Maatschappij tot Nut voor 't Algemeen om er een kweekschool voor bewaarschoolhouderessen te vestigen werd de geschiedenis van het huis als woonhuis beëindigd. Een nieuwe fase als bedrijfspand ging nu van start.

Slot

Hoe ging het verder met het huis? Van het oprichten van de kweekschool kwam niet veel terecht. De geschiedenis nam een geheel andere wending. Geen particulier bewoond huis meer, maar een uitgeverij, een drukkerij, een bank, de universiteit en nog veel meer trokken er voor kortere of langere tijd in. Om het huis geschikt te maken voor gebruik werden ingrijpende verbouwingen uitgevoerd. De tuin werd volgebouwd. Op afbeeldingen van de voorgevel in 1884 is te zien dat er twee deuren waren: de voordeur van het woonhuis en de dubbele deur van de stal. De foto van het linker deel van het huis uit de periode 1927-1937 laat een deurtje zien direct naast de kerk. De staldeur is forsere dan op latere afbeeldingen. Op een foto gedateerd 1953-1957 is deze staldeur voorzien van een fraaie poort bekroond met het stadswapen terwijl de voordeur een forsere omlijsting heeft. Het kleine deurtje is verdwenen.

In 1973 is het huis ingrijpend gerestaureerd. De bebouwing van de oude tuin werd afgebroken. De ruimte waar ooit een tuin was werd nu ingericht tot parkeerplaats. De uitgang naar de Wal is er anno 2014 nog steeds. Nu komen er geen koetsen en paarden doorheen, maar paardekrachten.

Een foto uit 1976 laat zien dat de staldeur verdwenen is en vervangen door een raam. Sindsdien is er aan de voorgevel niet zo veel meer veranderd. In het gebouw zelf zullen, zoals dat gaat, door iedere nieuwe gebruiker de sporen van de vorige uitgewist zijn.

En de schoorsteenmantel waarmee dit verhaal begon slijt zijn dagen in het depot van het museum.

Bijlage

Transcriptie van de lijst van schilderijen nagelaten door Hillegonda van Sijpesteyn. Zij overleed op 15 augustus 1754 in haar huis aan de Marieplaats te Utrecht. Bron: HUA tg 702-3 Momboirkamer, inv nr 1627-1: inventaris inboedel nagelaten door Hillegonda van Sijpesteyn, laatst weduwe van Everard de Beer.

Schilderijen

Een uijtvoeringe corps de garde door Palamedes.
De historie van Bathseba door Grebber.
Een bordeeltje door Molenaar.
Een fraij landschap door Cornelis Saftleven.
Een capitale boerenvreugd door Molenaar.
Een dito van denselven zijnde een weerga.
Een capitaal groot werk door De Hoogt.
Een dito klijnder door denselven.
Een capitale plijsterplaats door Stoop.
Een capitale zee door Willars.
Een dito storm door denselven.
Een capitaal stuk door Droogsloot.
Twee dito sijnde een paar door denselven.
Een dito verbeeldt den schilder Joost Cornelisz Droogsloot.
Een pleijsterplaats door Verschuring.
Een zinnebeeldig stuk in 't grauw.
Een landschapje door H: Saftleven.
Een capitaal landschap door een oud meester.
Een dito in de manier van Both.
Een bad van Diana door C: Willars.
Een landschap met koejen door van der Horst.
Het pourtrait van Trijn van Leemput.
Dito van Ceneau Hasselaar.
Een handelaar in paaren.
Een stuk met vissers.
Een venus en cupido.
Een met blinde mannen.
Een boerengeselschap.
Een verbeeldende de roeping van Mattheus.
Een offerhande bij de kaars.
Een rond landschapje.
Een dito zee door Willars.
Een fraij figuurtje door van der Olst.
Een bloempot
Een verbeeldende een brandje.

In het voorhujs: vier schilderijen sijnde gesigten van Middelburg, Rotterdam &a, gedrukt.

Op de gang boven: twee familie pourtraiten.

De wijzigingen aan de voorgevel in

Boven: de tekening van de voorgevel door A.E. Grolman in 1884.

Linksonder een foto van de gevel gemaakt tussen 1927 en 1937. Rechts onder een opname uit 2014 van de gewijzigde gevel waarbij de poort is vervangen door een raam.

el in de laatste eeuw

Linksboven een foto gemaakt tussen 1953 en 1957. Rechts een foto van de ingangspartij uit 1976 en onder het gehele gevelfront in 2014.

Afkortingen

HUA:	Het Utrechts Archief
DTB:	doop-, trouw- en begraafboeken
Tg:	toegangsnummer bij HUA
Inv.nr:	inventarisnummer
NA:	notariële archieven
SAA:	Stadsarchief Amsterdam
Utr.biogr:	Utrechtse biografieën
UMF:	Utrechts Monumenten Fonds

Geraadpleegde archieven bij HUA

toegang titel

95	Familie Pesters
96-1	Familie van Lynden van Lunenburg
216	Domkapittel te Utrecht
223	Kapittel van Oudmunster te Utrecht
702-3	Momboirkamer stad Utrecht
708-9	Fundatie Van Buchell
708-17	St Hieronymushuis
709-10	Barbaragasthuis
725	Gereformeerd burgerweeshuis
802	Losse aanwinsten gemeentelijke archiefdienst Utrecht
822-5	RK parochie heilige Martinus te Utrecht
1006-3	Kartuizerklooster Nieuwlicht bij Utrecht

Overzicht stadsbestuurders op www.hetutrechtsarchief.nl

Literatuur

- Asch van Wijck, A. M. C. van, 1838. Depositie ende attestatie van H. Hubert van Buchell. *Tijd. geschiedenis, oudheden en statistiek van Utrecht. N. van der Monde* jg 4, p. 287-293, 324-330.
- Beger, G. W., 1853. Over de vergaderplaats der Staten van Utrecht. In: *Utrechtsche volks-almanak voor het jaar 1853*, p. 65-83.
- Berkelbach van der Sprenkel, J. W., 1950. Joris van Egmond, Cornelis van Mierop en Robert van Bergen als schenkers der glazen 15, 16 en 14 der Goudse St. Janskerk. *Zuid-Hollandse Studiën, vol. I* p. 25-39.
- Dondersgoed, C. van, 1989. De families Proys, Van Palleaes en Van Leuwenberch. *Doctoraal scriptie Rijksuniversiteit Utrecht. (Aanwezig in bibliotheek HUA)*
- Elias, J. E., 1903-1905. De vroedschap van Amsterdam, 1578-1795. 2 dl.
- Gaasbeek, F. & Ginkel-Meester, S., 2002. Driebergen-Rijsenburg. MIP nr 17.
- Gaasbeek, F. & Winkelman, T., 1996. Lopik. MIP nr 18.
- Giebels, H. & Slits, F., 2005. *Georgius Macropedius (1487-1558)*.
- Groot, A. de, 2011. De Dom van Utrecht in de zestiende eeuw.
- Harscamp, E., 1712. *Journal. Uitg. P. N. Visscher in Ber. Hist. Gen. Utrecht, 1851*, dl 3, 2e stuk, p. 171-220.
- Heiningen, H. van, 1972. Tussen Maas en Waal. 650 jaar geschiedenis van mensen en water.
- Hoven van Genderen, B. van den, 1984. Het kapittel en de kanunniken van Oudmunster te Utrecht, 1347-1528. *Doctoraalscriptie Universiteit Utrecht. (Aanwezig in bibliotheek Universiteit Utrecht)*
- Hoven van Genderen, B. van den, 1997. De Heren van de Kerk. De kanunniken van Oudmunster te Utrecht in de late middeleeuwen.
- Klaveren, G. van, 1930. *Jans Kameren van der Meer. Jaarboekje van Oud-Utrecht*, jg. 7, p. 114-149.
- Klaveren, G. van, 1946. Vergaderplaatsen der Roomsche Katholieken in 1647. *Maandblad van Oud-Utrecht*, jg. 19, p. 25-28.
- Lapp van Waveren, J., 1603. *Memorie van sommighen ende verscheijden provens, ghashuysen ende godscameren die binnen de stad van Utrecht den armen gehantreijkt ende gedeijlt worden. (Handschrift in bibliotheek HUA)*
- Leeuwenberg, H., 2008. Een curieus paepgen. Victor Scorel (ca. 1540-1617) kapittelvicaris, landmeter en missionaris. *Jaarboek Oud-Utrecht 2008*, p. 5-48.
- Lindeman, Y., 1980. Macropedius' Rebelles and Erasmus' principles of education. In: *Renaissance and reformation vol. 4*, blz 127-135.
- Monde, N., van der, 1844, 1845, 1846. *Geschied- en Oudheidkundige beschrijving van de pleinen, straten, stegen, waterleidingen, wedden, putten en pompen der stad Utrecht. 3dln. Ongewijzigde herdruk Europese Bibliotheek 1971.*
- Mulder, J. & With Hoevenaar, L. de (red.), 1795. *Copie van het Testament in dato 20 sept. 1579 en alle verdere stukken daartoe behoorende van Huybert Edmont van Buchell.*
- Muller, S., 1908. *De Renaissance te Utrecht.*

- Schutte, O., 1976. *Repertorium der Nederlandse vertegenwoordigers, residerende in het buitenland, 1584-1810.*
- Schutte, O., 1983. *Repertorium der buitenlandse vertegenwoordigers, residerende in Nederland, 1584-1810.*
- Tigelaar, E.(red.), 2013. *Amouzeure en pikante geschiedenis van het congres en de stad Utrecht. Augustinus Freschots verhaal achter de Vrede van Utrecht.*
- Tuinstra, F., 2013. *De Vrede van Utrecht gelokaliseerd. Huisvesting van de diplomaten. Jaarboek Oud-Utrecht 2013, p. 69-94.*
- Utrechtse biografieën: *Het Eemland dl 2; Het Kromme Rijngebied; 5 delen Utrechters. Uitgave SPOU, Utrecht.*
- Valkenburg, C.C. van, 1971. *Het regentengeslacht (Le Leu) de Wilhem. Jaarboek Centraal Bureau Genealogie jg. 25, p. 132-154.*
- Wittert van Hoogland, E.B.F.F., 1909-1912. *Bijdragen tot de geschiedenis der Utrechtsche ridderhofsteden en heerlijkheden.*

Noten

- 1 Utr. Biogr. dl 5: Monde.
- 2 HUA tg 802 inv nrs 903-921, 1903. Voor zover niet anders aangegeven zijn alle genoemde stukken hierin te vinden. Vanaf 1832 zijn de overdrachten en veranderingen gevolgd in het kadaster van de stad Utrecht. HUA NA U318j007 nr. 41.
- 3 *Catalogus beeldhouwkunst tot 1850, inv. nr. 1763. Centraal Museum Utrecht, 1997. Bijlage bij Verslag Toestand Gemeente Utrecht in 1884. Muller 1908.*
- 4 Monde 1844, deel I.
- 5 HUA tg. 216 inv. nrs 2227, 2228, 2958, 3045-3048, 3081; tg. 802 inv. nr. 910. De Groot 2011.
- 6 HUA tg. 216 Domkapittel. Van den Hoven 1997. De Groot 2011.
- 7 De naam werd ook geschreven als Leuwenberch. Een oudere naam van de familie is Vos. Hier wordt Leeuwenberch aangehouden. Transcripties van alle documenten betreffende de godskameren "Jan van der Meer" zijn door Van Klaveren in 1930 gepubliceerd. De andere akten bevinden zich in het huisarchief. HUA tg. 216 nr. 2867, 3030, 3060; tg. 708-17 nrs 759-775. Van der Monde 1844, dl I. Van den Hoven 1997. De Groot 2011.
- 8 West-Friesland viel kerkelijk onder het bisdom Utrecht. De bisschop had dit gebied aan het domkapittel overgelaten om te besturen.
- 9 Beger 1853. Berkelbach 1950. Gaasbeek 1996. Giebels & Slits 2005. De Groot 2011. Van den Hoven 1984, 1997. Lindeman 1980. Van Klaveren, 1930. Utr. Biogr. dl 4 Macropedius. HUA tg. 216 inv. nr. 339; tg. 223 inv. nr. 1901; tg. 725 inv. nrs 303,430, 431, 434; tg. 708-17 inleiding, inv.nr. 774; tg. 802 inv.nr. 1903, Huisarchief.
- 10 HUA tg. 725 inv. nrs 191, 429-435; tg. 1006-3 inleiding, inv. nr. 224.
- 11 Utr. Biogr. dl 2 Van Buchel. Mulder & With 1795. HUA tg. 708-9 inleiding inventaris, inv. nrs 627, 640.
- 12 HUA tg. 802 huisarchief. Archief UMF.
- 13 HUA tg. 709-10 inv. nrs 1590, 1591: Stadbrief d.d. 1452 en Notarieel extract uit deze akte d.d. 1591, waarop aangekend: Domproosten-kamers genaamd.
- 14 Archief UMF. HUA tg. 216 inv.nr. 339; tg. 725 inv.nr. 47.
- 15 HUA tg. 708-9 inleiding. Beleidsplan Hervormde Wijkvereniging Jacobikerkerk te Utrecht, 17-6-2013.
- 16 Heiningen 1972. Wittert 1912. De naam van zijn schoonfamilie werd op vele manieren geschreven o.a. Kuylenburch, Culemborch. De titels van Cornelis van Spangen werden geen tweemaal op dezelfde manier gespeld. Daar de familie katholiek was, werden huwelijken voor het gerecht gesloten. Katholieke geboorten werden in deze periode niet aangekend in registers.
- 17 Zie ook het drukwerkje dat in hetzelfde jaar is uitgekomen: Sententien over Jacob Mom, gewesene Amptman in Maes en Wael. Gedrukt door Hillebrant Jacobssz en digitaal beschikbaar.
- 18 HUA tg. 822-5 inleiding. Klaveren 1946. Leeuwenberg 2008.
- 19 Schutte 1976, 1983. Tuinstra, 2013. Tigelaar, 2013. HUA NA U100a022 nr. 22; U139a003 nr. 160; U159a001 nr. 21.
- 20 SAA DTB registers; met dank aan mw. M. Vulsma-Kappers, die deze registers voor dit onderzoek raad pleegde. HUA tg. 95 inv. nrs 108, 327-333. Elias 1903.
- 21 Utr. Biogr. dl I Booth. HUA tg. 702-3 inv.nrs 1438, 1627 (schilderijen), 1650 (luierman); NA U060a029 nr. 12; U060a040 nr. 13; U177a001 nr. 12; U188a004 nr. 19. www.rkd.nl: online databases; IB nummers 118102, 118103.
- 22 De "luierman" is een transcriptie van HUA tg 702-3 inv.nr 1650-I
Woordenboek Van Dale: marseille: gestreepte katoenen stof in keperbinding gewezen; feitel: morsdoekje, slabbetje; flep: driehoekig kinderhoofdhoekje onder het mutsje.
- 23 Gaasbeek 2002. Schutte 1976. Valkenburg 1971. HUA NA U184a023 n.r 278; U184a025 nr. 217.
- 24 Biogr.Eemland dl 2 Joost Taets. Utr. Biogr. dl 2 d' Averhoul. Wittert 1909: Renswoude. www.dbnl.org dl 8 Jacob Mossel. www.wikipedia.nl: Amfoensociëteit. Tg. 96-1 nr 273; HUA NA U256c014 nr. 209, U256c015 nr. 67, U256c023 nr. 75-1, U256c025 nr. 82.
- 25 Wittert 1909: Lunenburg. Biogr.Kromme Rijn: Lynden. Ned. Adel 1992: Feltz. HUA: tg. 96-1 Inleiding; tg. 216 nrs 2227, 2228, 3081.

Boven: de achtergevel van Kromme Nieuwegracht 66 rond 1884 getekend door A.E. Grolman.

Onder: dezelfde gevel gefotografeerd in maart 2014.

Een deel van de achtergevel en de westelijke zijgevel van het achterhuis van Kromme Nieuwegracht 66

Op te verstaeden ende vordien hier nae bescreuen sijn van nijer' geordent ende
 vuerdint by tusschen spreken van gerrit robillenuss dorre stork ende Jan rucuers burghe
 tot doctrecht heer Cornelis van Mierop domproost van doctrecht ter eeuwe/ende heer Jan van
 huijs ende heer peeter van seure procurator des conent van sint Hieronimus totrecht/wopede
 die tinninagie byden domproost anno nyen ende vijftich begost en gedaen souden vnde sijn
 af op te mijn van sint Hieronimus totinuen tot aende gant daer die doproest sijn sijn
 stoude tegeboverduch mar s romen Int meesse huijs voerfreus. Int yersten sal dat
 getimmerit souden doproest tegeboverduch zoe dat nu nijerde getimmerit is souden doproest
 stoude af ende soe voort op des duinte mijn tot het nijesse huijs totinuen ten vordige
 dagen bliuen aen het huijs souden doproest/soer die doproest betaes en geuen sal trouent
 van sint Hieronimus voerfreus ende die soume van hondert carolus gulden als vijftich gulden
 geredt/ende daer vijftich gulden te bannse toerouende/den gulden voer toointich sijn uer
 geredt. Dath mede heeft die doproest bevoest ende bevoest andt des voer hem en sijn
 narouelingert in sijn huijs voerfreus reddelich te onderhoude die got die aen de tinninagie
 gelijc is opt sijn trouent voerfre. Ende die soe dit ste te onderhoude dat die van trouent
 geen schade deur dat soer souden dath byden en sullen. Alle dath sonder art/ende list. Aldut
 gedaen opten toalectes fe bruanj anno tseftich stals romen/ende in ten lre der soer sijn
 dat dit aldut gedaen is soe sijn hier af gemacht toere breues van faur sijn vnderkent byden
 doproest. pater en procurator des conent voerfre gerrit robillenuss en Jan rucuers voerfreus
 ende des doproesten/ende des conent zegell hier aen gheset tot meerder soer sijn

Cor. a Mierop ppts patre Joannis Gulij petrus verra procurator
 et archidiaconus

Overeenkomst tussen Cornelis van Mierop, domproost, en het convent van St Hieronymus betreffende de bouw, door de domproost in 1559 begonnen en gedaan van de oude schuur af op de muur van St Hieronimus, tot aan de gang, waardoor de domproost uit zijn studeervtrek in het nieuwe huis komt.

Zegel met wapen van proost Cornelis van Mierop.

Zegel van het convent van St Hieronymus

EFFIGIES DOMINI HVPERTI

ANNO DNI 1574

BVCHELL ATATIS SVÆ 61

OBVT 28 MAY ANNO 1599